Vol 363

IN DIE HOOGGEREGSHOF VAN SUID-AFRIKA

(TRANSVAALSE PROVINSIALE AFDELING) pp 20887 - 20957

I 232 VOL 363 PG. 20 887 - 20 957.

SAAKNOMMER: CC 482/85 PRETORIA

1988-03-10

DIE STAAT teen: PATRICK MABUYA BALEKA EN 21 ANDER

VOOR: SY EDELE REGTER VAN DIJKHORST EN ASSESSOR : MNR. W.F. KRUGEL

NAMENS DIE STAAT: ADV. P.B. JACOBS
ADV. P. FICK
~~ADV. W. HANEKOM~~

NAMENS DIE VERDEDIGING: ADV. A. CHASKALSON
ADV. G. BIZOS
ADV. K. TIP
ADV. Z.M. YACOOB
ADV. G.J. MARCUS

TOLK: MNR. B.S.N. SKOSANA

KLAGTE: (SIEN AKTE VAN BESKULDIGING)

PLEIT: AL DIE BESKULDIGDES: ONSKULDIG

KONTRAKTEURS: LUBBE OPNAMES

VOLUME 363

(Bladsye 20 887 - 20 957)

rec'd 15/3/88

COURT RESUMES ON 10 MARCH 1988.

MARY MOTSHIDISI RADEBE, d.s.s. (Through interpreter)

EXAMINATION BY MR BIZOS : Mrs Radebe, do you live at 13317 Zone 11 Sebokeng? -- That is so.

Are you the mother of four children? -- Yes.

The house that you are living in, is that a hired house or does it belong to you? -- It is a hired house.

Were you living in that house in 1984 in August and September? -- Yes.

A few days before 3 September, did you hear whether anything was going to happen or to be done on 3 September 1984? -- I heard about a march.

A march from where to where? -- From Evaton and Sebokeng to Boutkop.

Why was this march going to take place? -- Because we wanted to go and hear about the increased rent.

Did you know whether or not any meetings had been held in Sebokeng or elsewhere during August 1984? -- No, I did not know.

Does it follow that you yourself did not attend any meetings? -- No, I did not attend a meeting.

How did you hear about the march? Did you see any pamphlets or hear it over a loudhailer or how did you hear about it? -- I heard from other passengers in the buses and taxi's.who were talking about this.

Did you yourself consider taking part in this march? -- No, I did not.

Is there any particular reason for this? -- That was because I had a new born baby who was born on 5 August.

What about your husband? Do you know whether he was going/...

going to take part in this march? -- I did not know whether he was going to take part.

From what you heard and what was discussed, what would be the purpose of this march? -- It was because of the issue of the rent.

Could you give his lordship some idea on what street is your house? Is it on a main street or is it on an untarred inside street? -- It is in the main street.

A tarred road? -- Yes, it is a tarred road.

Is it near any garage? -- Yes, near Trek Garage.

Has this Trek Garage any other name? -- Hunter's Garage.

As you are coming from Evaton going to Houtkop, do you get to your house before you get to Hunter's Garage or is your house past Hunter's Garage?

ASSESSOR (MR KRUGEL) : Is her house in the main street between the post office and Hunter's Garage. We have not established that yet.

MR BIZOS : That is what I am trying to find out. Coming from the post office to Hunter's Garage, is your house before you get to Hunter's Garage or after you get to Hunter's Garage? -- You first pass my house and then the Hunter's Garage.

COURT : How many houses are there between your house and Hunter's Garage? -- My house is next to the church building yard and then the next place there is Hunter's Garage.

MR BIZOS : Can you recall at what time you got up on the morning of 3 September 1984, the day that there was trouble later on during the day? -- I do not remember the exact time, what time it was when I went out but I was up early that morning.

You got up early. Were you expecting any trouble from anything that you had heard or anything that you had seen beforehand? Were you expecting any trouble early on the morning of 3 September? -- No, I was not expecting any trouble.

You say you got up early. Could you give us some clearer idea as to how early you got up in relation to sunrise or in relation to the time that people go to work or something like that? Could you give us some idea? -- I think it was at about 07h00.

Did you remain in the house all the time or did you go outside to see what was happening? -- I did go out of the house, not with a view of going to see what was happening. I had some other work to do and therefore in carrying out that work I went out of the house.

What did you see? Was it like any other morning or was there anything different - like any other Monday morning? -- It looked to me as if it was a weekend because people did not go to work.

COURT : And your husband, did he go to work? -- No, he did not.

MR BIZOS : Do you know why your husband did not go to work? -- I thought perhaps I was ill that is why he did not go to work.

Were you ill or was he ill? -- I was ill after having given birth.

When you did go out at about 07h00, did you see ...
(Court intervenes)

COURT : She has not said that. She said she got up at about 07h00 and in the course of her household duties she went out. We have not heard when that was.

MR BIZOS : When did you go out for the first time?

COURT : Is it relevant? Until she has seen anything the time is not relevant. It may well be that she went out and put up the washing and came back again and out again and that sort of thing.

MR BIZOS : When did you see anything untoward or unusual in the street outside your house? -- AT about 11h00.

What did you see at about 11h00? -- While being in the house my husband called me out to come and see how many policemen or a big number of police were outside.

Where were the police? -- In the vicinity of the garage.

On foot or in vehicles? -- In vehicles.

Did you notice anything else besides that time or shortly thereafter? -- I heard some noise and there were people coming in the direction of the police.

COURT : They were coming from the direction of the post office? -- Yes, from the direction of the post office.

MR BIZOS : What noise did you hear from these people? -- It was some singing. It was a song.

Did you watch them? -- Yes, I did, when they neared the place.

Were they just a loose group of people or were they properly formed into a march? -- They were moving in a march which was properly arranged.

Were any people on the side of the march? -- Yes, there were.

Were they carrying anything? -- They had boxes.

Cardboard boxes? -- Yes, cardboard boxes.

COURT : Full of groceries? -- No, they were plain cardboard boxes with some writing on them.

MR BIZOS : What was the writing on them? -- "Asinamali".

Anything that you saw written on them? -- "Away with high rent."

Anything else? -- Nothing else that I saw, except those that I have just mentioned.

Did you see any placard calling for violence against councillors' homes?

COURT : Does it not follow?

MR BIZOS : It does. As the marchers were passing your house, what happened? -- Just after passing my place they stopped singing.

Yes, please carry on and tell us in your own words what happened? -- When they stopped singing, not very long thereafter while the police were still there, the police then started firing at them with teargas.

And what happened then? -- They then ran away.

Did anything appear in the sky? -- Yes, there was a helicopter.

Did the people in the helicopter do anything? -- Yes, they also threw some teargas.

What did you do when this teargas was thrown? -- I ran into the house.

Did you watch anything from inside your house? -- Through my dining-room window, yes.

What did you see? -- I saw people running away in different yards going to the water taps where they drew some water and washed themselves.

Did anybody come to your house? -- Yes, some came to my house.

How many more or less? -- Approximately thirty or

forty/...

forty.

Why did they come into your house? -- They were running away from the police who were shooting at them with teargas and also hitting them with sjamboks.

ASSESSOR (MR KRUGEL) : Into your yard or into your house? -- Some were in the yard and some came into the house.

MR BIZOS : Did the people that came into your house remain in your house? -- They were not long in the house. After a short while they entered the house. The police threw teargas into the house through the window.

What did you do then? -- As a result of that, I took my baby with me. Myself and my husband and the people who had taken cover in my house, ran out of this house. I went to the house at the back of my house, that is myself and my husband.

Were you or the baby or your husband or any of you affected by the gas? -- Yes, we were affected by the teargas but the baby was worse, because the baby was vomiting blood and the baby's eyes were bloodshot.

Did you take the baby to the hospital to a doctor? -- Not immediately then, because we tried to find transport. We could not. Only later.

Before 11h00 or so when you saw the marchers, did you see any obstructions on the road in front of your house? -- No, I did not.

Before you saw the police and the marchers, did you see anything burning, any house or shopping centre or other structure burning in the immediate vicinity of your house? -- No, I did not see anything that was burning.

Did you see anything that was burning later that day?

I/...

-- I saw some smoke in the direction of the following shopping centres. Zone 11, 13 and 14.

When you saw these marchers approaching your house and thereafter, did you get any overall impression about the age of the people that were on this march? -- Forty, fifty, sixty, thirty, different ages.

Were there any very young school children on this march, say eighteen years and under? Did you see any such children? -- No, the young people I saw there could have been between twenty and twenty-five years of age.

Do you know what a COSAS T-shirt looks like? -- Black and white.

And what has it got written on? Do you know? -- I do not know what it is or what it bears further than that. All I can say is, I do see school children wearing those T-shirts.

Did you see any of these T-shirts being worn by people on this march that approached your house or as they went by? -- I did not see that.

ASSESSOR (MR KRUGEL) : When you say you do see school children wearing these, are you adamant about the present tense? -- I see them not at present.

Do you still see them? -- No, not at the present moment. I did not see them for some time because I am not home.

What I just want to get clear from you. That you do see school children wearing these COSAS T-shirts? -- I used to see them wearing COSAS T-shirts.

COURT : Let me just clarify this then. You have not been at home for a while, it seems? -- Yes, I have not been home for some time.

This year, did you in this year see those T-shirts? -- Not during this year, I did not.

When did you see those T-shirts? -- It is long back. I cannot remember when last it was.

What did you mean when you said I still see children wearing these T-shirts? -- I said I used to see them. That was during the past year.

K1223 KRUISONDERVRAGING DEUR MNR. JACOBS : U het gesê dat u man het u uitgeroep en u het toe uit die huis gegaan? -- Ja, my man het my uitgeroep om uit te gaan.

Tot waar het u gegaan? Tot buitekant of tot op die sypaadjie of tot waar? -- Tot by die hek.

As u daar staan kan u in gebied 13 in sien? -- Gebied 13 se huise is net oorkant die straat voor my huis. Dit kan ek sien, maar nie verder dieper as dit nie.

Toe u daar gestaan het en gekyk het in die rigting vanwaar die mense aangeloop gekom het, het u bokant daardie mense in gebied 13 enige rookkolomme gesien? -- Daar was geen rook op daardie stadium nie.

Daarvan is u baie seker? -- Ja, ek is definitief seker daarvan.

Weet jy waar die burgemeester mnr. Mahlatsi se huis is? -- Ja, ek weet waar dit is.

Dit is nie ver van julle huis af nie? Dit is baie naby? -- Dit is nie baie ver nie.

Dit is seker nie eers twee voetbalvelde se lengte van julle af nie? -- Die distansie kan omtrent die helfte van die voetbalgrond wees, die lengte daarvan.

Daardie oggend, voordat hierdie mense daar aangekom het, het jy nie skote gehoor klap in die rigting van mnr. Mahlatsi

se/...

se huis en mense gehoor skreeu en raas nie? -- Ek het dit nie gehoor nie.

Is dit reg, mnr. Mahlatsi se huis is daardie oggend af gebrand? -- Ek kan nie sê of dit in die môre was nie, ek kan nie onthou nie, maar ek glo nie dit was in die oggend gewees nie, want ons was daar gewees en ons het niks gesien nie.

Maar was sy huis daardie dag afgebrand? -- Ek kan nie sê nie, ek kan nie onthou of dit dieselfde dag was of die volgende dag nie, want ek was nog maar 'n persoon wat onlangs 'n baba gekry het en die hele tyd in die huis was.

Ek het nie nou mooi verstaan nie. Sê u u was die hele tyd in die huis? -- Die meeste van die tyd was ek in die huis gewees. Dit het gebeur dat ek af en toe vir kort tydjies die huis verlaat het om sekere huiswerk te doen.

Het u nie toe enige rook opgemerk toe u af en toe uitgegaan het in die rigting van mnr. Mahlatsi se huis nie? -- Nee, ek het dit nie opgemerk nie.

Toe u die polisie daarso gesien het vir die eerste keer toe u man vir u gevra het om uit te kom, waar was hulle? Was hulle aan jou kant van Hunter's Garage of was hulle anderkant Hunter's Garage? -- Hulle was aan die ander kant van Hunter's Garage gewees.

Hoe ver sal u sê anderkant Hunter's Garage? 'n Voetbalveld se lengte, meer, minder? -- Ek verstaan nie die vraag nie.

Hoe ver was die polisie van Hunter's Garage af? -- Dit is nie eers die helfte van die lengte van 'n voetbalgrond nie.

En die polisie, was hulle voertuie aan die kant van die pad geparkeer of hoe was hulle voertuie geparkeer? -- Hulle

was/...

was dwars op die teervlak geparkeer gewees.

ASSESSOR (MNR. KRUGEL) : Voordat daar miskien te veel staat gemaak word op die helfte van ŉ voetbalgrond, die skatting van die getuie, ek het vinnig getel, maar dit lyk vir my of u huis ongeveer veertien of vyftien huise weg is van mnr. Mahlatsi se huis. Is dit korrek? -- Ek kan nie so meet nie, want ek is aan die teerpad se kant toe en hy is aan die grondpad se kant toe.

Ek het sommer van u agterdeur af getel, die eerste huis agter u en dan met daardie ry huise aangetel tot regoor mnr. Mahlatsi se huis. Dit is nie in dieselfde ry huise nie, maar dit is ongeveer veertien, vyftien huise weg? -- Ek weet nie. Ek is nie so seker nie.

Dit is net die afstand wat u meen ongeveer die helfte van ŉ voetbalveld ver is. -- Ja, dit kan wees.

Is dit ongeveer so ver as wat die polisie weg was? -- Nee, as ek begin tel vanaf die garage na die punt toe waar die polisie was is dit nie dieselfde distansie nie.

Dit was die laaste vraag van mnr. Jacobs. Dit het daaroor gegaan.

MNR. JACOBS : Kan u net vir ons sê, u het gesê altwee is omtrent die helfte van ŉ voetbalveld. Wat u helfte van ŉ voetbalveld is, is dit dan nie dat altwee ewe ver van u huis af was nie? Mahlatsi se huis en die polisie? -- Nee, nee, ek het nie gesê dit is die helfte nie. Ek het gesê dit is minder as die helfte van die voetbalgrond.

Kon jy toe die polisie daar geskiet het baie duidelik gehoor het hoe hulle skiet? -- Ja, ŉ mens kan dit hoor.

Helder klinkend? -- Ja.

Hard? -- Ja.

Want/...

Want ek wil dit aan u stel dat ongeveer 07h00 daardie oggend, dit was die getuienis gewees, is mnr. Mahlatsi se huis, het die mense gekom wat daar by sy huis aangekom het om hom aan te val en daarna het hulle begin om hom aan te val en daar is skote geskiet deur mnr. Mahlatsi. Daar was ook 'n groot geskreeu en 'n lawaai dat ander mense dit gehoor het en uitgegaan het om te gaan kyk? -- Ek weet nie daarvan nie.

Het jy dit nie gehoor nie? -- Ek het dit nie gehoor nie. Soos ek sê, ek het 'n klein baba gehad en dié het aan my gedrink. Ek het meer aandag gegee aan die baba.

Maar u het tog kort-kort uitgegaan, soos u vir die hof gesê het, om u werk te gaan doen? -- Ja, eers as dit nodig word dat ek na buite toe moet gaan, het ek na buite gegaan.

Hoeveel het u na buite gegaan? Kan u onthou? -- Nee, ek kan nie onthou nie.

Was dit meer as vyf keer? -- Ek glo nie.

Was dit meer as drie keer? -- Omtrent twee keer kan ek sê.

Is dit na die agterdeel van jou huis wat jy gegaan het om jou werk te doen? -- Ja.

Kan u onthou hoe laat dit omtrent was toe u die eerste keer uitgegaan het? -- Ek het gesê toe ek vir die heel eerste keer uitgegaan het, was om en by 07h00.

Het u toe nie daardie geraas en geskreeu en gesing gehoor toe u agter in u agterplaas was nie? -- Ek het gesê ek het die geraas gehoor van mense wat sing om 11h00.

Ek praat nou van 07h00 daar by Mahlatsi se huis? -- Ek het dit nie gehoor by Mahlatsi nie.

En nadat hy geskiet het, het hy gevlug en toe is sy huis aan die brand gesteek. Het jy nie daardie keer toe

jy/...

jy uitgegaan het gesien dat sy huis brand nie? -- Ek het dit nie gesien nie.

Hoe laat was jy die tweede keer uit? -- Ek kan nie sê hoe laat dit was nie. Al wat ek onthou is dat ek wel daardie oggend uit die huis uit was.

Was dit lank na die eerste keer of nie? -- Dit was lank na die eerste keer, ja.

En nog lank voordat daardie mense aangekom het wat in die straat aangekom en gesing het? -- Ja, dit was lank na ek teruggekeer het in die huis in dat ek daardie mense gehoor het.

Toe die polisie daarso - u sê hulle voertuie was dwars oor die pad getrek? -- Ja.

En toe die mars nou verbygegaan het na hulle opgehou het met sing, het hulle aangehou loop? Hulle het nooit tot stilstand gekom nie. Hulle het aangehou loop na die polisie toe? -- Hulle het gestaan. Nie almal van hulle het gestaan nie, want dié wat agter was het nog aangekom, maar dié wat by my verby is het gestaan.

Die hele mars tot daar by jou huis het tot stilstand gekom? -- Dié wat by my huis was, het alreeds tot stilstand gekom. Daar was wel van die mense wat nog aangekom het wat heel agter was.

En wat gebeur toe hulle stil staan? Het daar enigiemand met die polisie gaan praat of enigiets van die aard? -- Volgens my waarneming was daar mense gewees wat met mekaar daar gepraat het. Dit het vir my gelyk of hulle besig was om te praat omdat hulle met die polisie gaan praat.

Hierdie mense wat nou daar met mekaar gepraat het, neem ek aan was by die voorpunt van die mars en was 'n ver ent

van/...

van jou af? -- Hulle was nie baie ver nie, want ek sal u sê van my huis af kry ȟ mens ȟ hoek daar wat afdraai om by Mahlatsi se straat uit te kom. Dit wil sê die voorpunt van daardie mense van die optog waarmee hierdie mense gepraat het was om en by by die kruising van die straat wat afdraai van die teerpad af.

En daar het hulle gestaan? -- Ja.

En die polisie, was dit toe naby hulle gewees?-- Ja.

Sommer by hulle gewees? -- (Getuie dui distansie aan)

HOF : Vyf meter.

MNR. JACOBS : Die mense wat daar by die voorpunt gepraat het en die polisie, het hulle met mekaar gepraat daar? -- As gevolg van die distansie tussen ons, dit wil sê vanwaar ek was en daardie punt, kon ek nie hoor of hulle met die polisie gepraat het nie, want daar was nie ȟ luidspreker gewees wat dit duidelik kon gemaak het vir my om te kon hoor wat hulle sê nie.

Jy sien, want dit is vir my eienaardig dat jy vir die hof kan sê daardie mense van die mars wat daar voor gestaan het wat dan daar onderhandel het of hulle met die polisie gaan praat of nie, hoe kan jy dit sê as jy nie kan hoor wat daar voor gesê word nie? -- Omdat ek opgemerk het dat hulle heen en weer beweeg daar het dit vir my gelyk of hulle met mekaar praat.

Maar jy kan mos nie vir die hof kom sê wat jy dink wat hulle gepraat het nie? Dit is blote raaiwerk van jou. Jy het niks gehoor nie. Is dit reg? -- Ja, ek dink net dat dit moontlik so kon gewees het.

HOF : Kan ek net duidelikheid kry hier. Op ȟ stadium was daar ȟ helikopter. Was die helikopter op hierdie stadium

al/...

al daar of daar naby sodat ŉ mens nie mooi kon hoor wat daar voor aangaan nie? -- Ja, die helikopter was al daar gewees, want onmiddellik na die mense daar begin staan het, het die polisie hulle nie weer ŉ kans gegee om te praat nie en hulle het toe begin skiet. So, die helikopter was alreeds daar op daardie stadium.

So, terwyl hierdie mense nou daar staan is daar ŉ helikopter hier êrens in die lug wat ŉ groot lawaai maak? -- Toe die mense net daar gestaan het, was die mense besig om nader te kom na hulle toe.

So, wat daar ook al daar voor gepraat is, jy sou dit nie kon gehoor het nie? -- Ja, ek sou dit nie gehoor het nie.

MNR. JACOBS : As ek dan u getuienis reg verstaan was dit maar ŉ klein deel van hierdie hele grootte optog wat van jou af en by jou huis verbygegaan het? -- Ek sal nie sê dit was ŉ klein deel nie. Die mense wat by my huis verby is was baie gewees.

Maar die grootste klomp het nog agter aangekom wat verby moes kom? -- Ja, dit was heelwat baie wat nog nie by my huis verby was nie.

En die mense het die hele pad so vol geloop in hierdie optog, vier, vyf, ses mense langs mekaar wat in rye geloop het. Is dit reg? -- Dit was vir my moeilik gewees. Ek kan nie sê of hulle in rye geloop het nie, want hulle was baie. Ek is nie in staat om vir u te sê wat die rye was nie.

Maar jy het tog vir die hof gesê dit was ŉ netjies opgestelde optog gewees? -- Ja, dit kan wees dat ons in ŉ bondel loop wat nie noodwendig in rye is nie, maar dat ons nog netjies opgestel is.

Toe hulle daar by jou verbygegaan het, het hulle dan

in ŉ bondel geloop, die gedeelte wat daar verby is? -- Kyk, wat ek bedoel is, as ek praat van ŉ ry mense, moet dit vir my duidelik wees dat dit ŉ ry mense is wat daar is wat ŉ mens van ver af kan sien dit is ŉ ry, maar in hierdie geval kon ek nie sien of dit ŉ ry mense was nie, alhoewel ek kon sien dat hulle wel netjies opgestel is.

En is dit reg dat die voorpunt van hierdie optog aan die voorpunt, die mense met die plakkate was almal jong mense gewees, agtien jaar tot twintig jaar? -- Ek het gesê ek het hulle geskat tussen twintig en vyf-en-twintig.

Is dit nou die mense voor by die plakkate? -- Selfs in die middel, nie noodwendig heel voor by die voorpunt waar die mense met die plakkate was nie. Daar was ook plakkate gewees.

In die middel? -- Heel voor was daar plakkaatdraers gewees en ook tussen die mense daar wat by my verby is, was daar mense gewees met plakkate.

So, in werklikheid was hier vreeslik baie plakkate gewees? -- Nie heelwat baie nie. Ek skat ongeveer vyftien plakkate wat daar was.

Was dit nie baie meer hier na die dertig of vyftig toe nie?-- Nee, dit was nie baie gewees nie.

En dit was almal gedra deur jonger persone? -- Ja, van die ouderdomme tussen twintig en vyf-en-twintig.

En stem jy saam met my dat jy kan nie vir die hof sê wat die ouderdomme van die persone in die hele optog was nie? Jy kan maar net sê in die deel waar jy was? -- Dit is reg, ek sal nie kan sê of daar jonger kinders van agtien of jonger was nie. Dit wil sê van die klomp wat nie by my verby is nie, maar wat by my verby is, skat ek tussen dertig,

veertig/...

veertig en ouer.

Is dit nie ook reg as hulle so in 'n mob is, hoewel hulle ordelik is, dan kan jy ook nie 'n behoorlike skatting maak van die mense wat by jou verby is nie?

HOF : Hoe vertaal 'n mens daardie Afrikaanse woord mob?

MNR. JACOBS : Wat in 'n bondel verbygegaan het soos jy gesê het wat nog ordelik was. Dan kan jy nie tussen daardie mense sien wat almal se ouderdomme is nie? -- Ek sal kan sien, maar diegene wat in die middel is van daardie bondel sal ek nie kan sien om te kan skat wat die ouderdomme van die mense is nie.

Dit is reg, want jy kan eintlik net die kant se mense sien en jy het eintlik ook nie so belang gestel in die ouderdomme op daardie stadium nie? -- Die rede hoekom ek dit oplettend gedoen het dat ek kon sien wat die ouderdomme was, was omdat ons geweet het dit is net die huiseienaars wat deel gaan neem aan hierdie optog.

Hoe weet u dit? -- Kinders betaal mos nie die huur nie. Dit is net die ou mense wat die huurgelde betaal.

Is daar enige rede hoekom jy vir die hof kan sê julle het geweet dit is net die ou mense wat gaan? -- Dit is omdat die kinders nie werk nie.

Jy sien, want ek wil dit aan jou stel jy vertel nou sommer 'n ding vir die hof en ek wil reeds weet hoekom, want dit was 'n besluit gewees. Het jy geen kennisgewings gesien van hierdie besluite van wat op die vergaderings geneem was nie? -- Nee, ek het nie geweet van 'n kennisgewing nie.

Ek sal vir jou voorlees uit 'n bewysstuk, BEWYSSTUK AN15.1 oor die resolusies wat daar geneem was "Resolutions of residents ..." (Mnr. Bizos kom tussenbei)

MR BIZOS/...

MR BIZOS : It is common cause that that document does not talk about the march.

MNR. JACOBS : Ek het dit duidelik gestel oor die resolusies wat geneem was. Ek weet nie wat mnr. Bizos se beswaar is daarop nie.

MR BIZOS : The question before that was how do you know that there were decisions taken that only people paying the rent, did you not know that this was said in notices? Did you not see the notices?" and he proceeds to read the notice. The witness may be under the mistaken impression that this is what is in the notice in relation to the march, which is not.

COURT : There is nothing in the notice in relation to the march but I took it that Mr Jacobs would read the whole notice which would indicate that there was nothing in the notice relating to the march.

MR BIZOS : If he wants to go through that exercise.

COURT : It seems that that is what he is about to do.

MNR. JACOBS : Ek wil dit dan so aan haar stel, dat daar was resolusies geneem dat die inwoners, kinders, ouers en werkers sou aan die wegbly-aksie deelgeneem het op 3 September? -- Ek dra geen kennis van so 'n kennisgewing nie.

En ek stel dit dan aan u dat die kinders was 'n deel van die hele aksie teen die protes wat daar plaasgevind het in die Vaal voor daardie tydperk? -- Ek glo nie dat kinders in daardie dinge betrokke kon gewees het nie.

So, dit is net 'n ding wat jy nie glo nie? -- Ek glo nie, want ek weet nie wie die skrywer van daardie kennisgewing is nie.

Is dit so dat jy kon nie gesien het wat se T-hemde

die/...

die mense almal gedra het nie. Jy kon net dié wat naby aan jou was en dié wat aan die kant was gesien het? Jy kon nie in die bondel sien wat se T-hemde die mense aangehad het nie? -- Ek sal nie kan sê dat die mense T-hemde aangehad het nie. Wat my betref het ek gesien dit is ouerige mense wat daar is. Hulle het normale hemde aangehad.

Ken jy ŉ UDF T-hemp? -- Nee, ek ken dit nie.

Die mense wat die plakkate gedra het aan die voorpunt van die optog, was daar enige van hulle wat enige soort T-hemp aangehad het? -- Ek onthou nie dat daar enige T-hemde was nie.

Net ŉ ander ding, jy het gesê jy het mense gesien aan die kant van die mars op die sypaadjie. Is dit reg? -- Ja, dit is mense wat vir my voorgekom het asof hulle die "marshalls" was van die optog.

Hoekom het dit vir jou so voorgekom? -- Behalwe daardie persone het ek opgemerk dat daar geen ander mense was wat sommer heen en weer in verskillende rigtings geloop het nie.

HOF : Het hulle saam met die optog beweeg, aan die kante maar saam met die optog? -- Ja, die optog was op die teer-gedeelte van die pad en die persone wat ek van praat het net vanaf die teerpad geloop op die skouer van die pad langs die optog, saam met die optog.

Maar as u sê in verskillende rigtings beweeg het, wat bedoel u dan daarmee? -- Daarby bedoel ek, as gevolg van die feit dat daar hierdie mense was, was daar nie mense gewees wat sommer uit die optog geloop het en na anderkant van die pad gegaan het en weer teruggekeer het na die optog toe nie.

MNR. JACOBS : Die COSAS T-hemp wat u sê wat swart en wit

is/...

is, is dit nou swart en wit strepe of wat? -- Voor op die bors van hierdie ding is daar iets geteken soortgelyk aan ʼn voetbal.

Watter kleur was dit? Is dit die swart? -- Ja, dit is die swart.

Was die res van die T-hemp dan wit gewees? -- Ja.

Toe hierdie helikopter daar verskyn het, het jy gestaan en kyk wat doen hierdie helikopter nou hier, waar kom dit vandaan, wat doen dit hier? -- Nee, toe die helikopter daar kom, onmiddellik toe dit by die mense kom, het dit traangas uitgegooi. Ek het toe in die huis ingehardloop.

Kyk, die helikopter het tog seker van ʼn ent af gekom, jy het hom seker gesien nader kom en gehoor nader kom? -- Ja, ek het dit van ʼn distansie gesien kom, maar toe dit net bokant hierdie mense kom, het dit toe die traangas gegooi. Ek het toe nie gekyk wat verder gebeur het nie. Ek het in die huis ingehardloop.

Toe u hom nou gesien aankom het en u hom gehoor aankom het en op ʼn distansie sien aankom het, dit is nog voordat die polisie daar voor geskiet het wat in die pad gestaan het? -- Toe ek die eerste keer bewus geword het van die helikopter wat aankom, is nadat die polisie begin het om die traangas te skiet, maar voor hulle begin het om die mense te jaag.

Toe die polisie traangas skiet, het daardie mense seker dadelik weggehardloop wat tot daar voor by jou huis en na die voorpunt toe was? -- Ja, die mense heel voor het eers begin weghardloop. Toe het die res van die optog begin weghardloop.

Toe die helikopter daar kom, toe was hulle seker almal

al/...

al uit die pad gewees? -- Nee, nie almal nie. Kyk, die mense heel voor het alreeds begin weghardloop, maar dié wat agter was het nog nie begin weghardloop nie, want hulle het nog nie bewus geword van wat daar voor plaasvind nie.

Toe hierdie traanrook wat in jou huis gekom het - was dit terwyl die polisie nog besig was om mense uitmekaar te jaag en weg te jaag daar, dat traanrook ook beland het in jou huis? -- Ja, dit was terwyl die polisie nog besig was om die mense in die strate weg te jaag en die ander in my huis in gehardloop het, dat dit gebeur het.

HERONDERVRAGING DEUR MNR. BIZOS : Geen vrae.

ASSESSOR (MNR. KRUGEL) : Die laaste puntjie eerste. Die traangas wat by u venster ingekom het, het die venster gebreek? -- Ja.

U praat van "marshalls" by die optog? -- Ja, wat van hulle?

Waar het u van die mense wat toesig hou as "marshalls" gehoor die eerste keer? -- Ek het nie gesê dat ek vantevore gehoor het dat hulle die "marshalls" was nie. Ek het gesê hulle het opgetree soos mense wat beskou kan word as "marshalls".

Maar waar kom u aan die gebruik van die woord op daardie manier? -- Dit het my bygeval en ek het gedink dat ek dit so kan beskryf dat hulle die persone was wat dan in toesig was van die optog.

Het u vantevore self aan optogte deelgeneem? -- Nee, ek het nie.

Dit was net vir my eienaardig dat u die woord "marshalls" gebruik.

RE-EXAMINATION BY MR BIZOS : This word "marshalls", do

you/...

you ever walk in line at school or when you were at school, did you ever walk in lines? -- Yes, we do from the assemblies.

Do you ever have any people keeping order in your lines? -- Yes, the teachers.

Do the pupils not sometimes do it? -- Yes, in the absence of the teachers, say for instance they are in the staff-room then you would have students who are now keeping a watch on the march.

What did you call those at school? -- We call them prefects. (10)

NO FURTHER QUESTIONS.

- - - - - - - - - - -

K1224 KHOLIWE SELINA LEEBA, d.s.s. (Through interpreter)

MR BIZOS : The main part of her evidence will be in relation to the funeral of the late Pappietjie Loape at which Mr Lekota, accused no. 20, spoke.

EXAMINATION BY MR BIZOS : Mrs Leeba are you the wife of a previous witness in this case, Lucas Leeba? -- Yes.

And did you attend the funeral of the late Pappietjie Loape? -- Yes.

How did you come to attend this funeral? -- One of the (20) women with whom we are members to a society of women came to inform me about this.

What society of women is this that you are a member of? -- It is helping society. For instance if there was a death in a family, then those women will come together and assist that family by taking part in what is being done, for instance helping hand so to say.

Do you play an active role in this society? -- Yes, very much so.

And/...

And did you help with the arrangements of the late Pappietjie Loape's funeral? -- I was not able to go there during the week. I only went there on the day of the funeral. The reason of my failing to have been there during the week was because I was working.

What work were you doing at the time? -- I was employed as a domestic servant at the same time taking care of the children of my employer, as a result of which then I would go off late in the evening.

Have you eight children of your own? -- Yes, I am a mother of eight children.

How did you go to this funeral? -- From my house I went on foot.

To where? -- To the home of the deceased.

And what happened at the home of the deceased when you went there? -- On my arrival there it was just about time for a prayer so that the coffin can be taken away, that is the burial was to start or the procession was to leave.

How did you go from the home to the cemetery? -- I was in a car.

Did everybody go to the cemetery by car? -- No, not everybody. Some were on foot while the others were in vehicles.

How many people would you say went to this funeral? -- There were quite many.

Hundreds or thousands? -- Unfortunately I would not know, the reason being that some people joined the funeral procession while we were on our way to the grave-yard. To give an estimation I would rather say there were more than a thousand.

And/...

And whilst the people were going along, were they singing anything? -- Yes, there was some singing.

What were they singing? -- Senzeni na Nenzeni na Vuka Jona Sithandaze was the song that was sung.

COURT : What is the meaning of that? -- Senzeni na is "What have we done?" Nenzeni na "What have I done?" Vuka Jona means John must write. Sithandaze "So that we pray."

MR BIZOS : Were there any other songs other than that version of Senzeni na being sung? -- Yes, Jerusalema Ekhaya Lami.

What does that mean? -- Jerusalema is "My home".

Any other songs that you can remember? -- I cannot remember the other songs that were sung there. I can only remember these two because these were the ones which were sung many times.

Were any people in the procession carrying anything? -- There were people carrying the coffin.

How were they carrying it? -- They were holding it high.

COURT : Were they walking? -- Yes.

MR BIZOS : Besides the coffin, were anybody carrying anything in their hands? -- No, I did not see that.

Where did you go to when you went to the house?

COURT : Are we back at the house? I thought we would have reached the cemetery by this time?

MR BIZOS : No, there was a detour to a hall. Where did you go after you left the house? -- We went to Smith Hall.

What happened at the Smith Hall? -- We got into the hall led by the members of the family. We took seats in the hall. After that there was a hymn. The chair person

after the hymn got up and asked a certain minister of religion to pray.

COURT : Do we have evidence on this? On this meeting in Smith Hall?

MR BIZOS : To the best of my recollection not, but evidence that this funeral took place was led by ... (Court intervenes)

COURT : Do we need the detail of how the chair person got up and asked the minister to pray. I think that we can accept that the chairman asked the minister to pray and that they sang a couple of songs et cetera and unless there is anything relevant in this meeting in Smith Hall I do not want to hear it.

MR BIZOS : May I just remind your lordship what the state thesis is, that although they did not lead evidence of what happened in the Smith Hall or at the cemetery, they led evidence that there was this funeral, that accused no. 20 spoke at this funeral and presumably is going to ask your lordship to infer from the evidence given by Mr Hugo that because violence broke out after this, it must have been an incitement as a result of what accused no. 20 said.

COURT : That may be so, but did accused no. 20 speak in Smith Hall?

MR BIZOS : No.

COURT : Well, if he did not speak in Smith Hall, why is this evidence led?

MR BIZOS : Let me cut the Smith Hall evidence short. Were a number of speeches made at Smith Hall? -- Yes, there were.

Did anybody at the Smith Hall advocate any violence of any nature? -- No, nobody.

After the Smith Hall, did you go to the cemetery?

Yes/...

-- Yes, we proceeded to the grave-yard.

Either at the Smith Hall or after your departure from the Smith Hall, did people shout any slogans? -- No.

Were the last rights performed by the religious people at the cemetery? -- There was a prayer immediately after we arrived at the graveside.

Did other people speak there as well? -- Yes, only after the coffin was lowered down into the grave.

Who spoke there? -- The minister, the reverend gentleman is the first person who spoke, doing the procedure of a burial.

And after the minister, did anyone else speak? -- Yes, in fact immediately after that the grave was filled.

Did anyone arrive at that stage? -- A vehicle arrived at that stage.

Did anybody say anything about this vehicle? -- This vehicle drew up into the grave-yard not far from the graveside, then some two young men from the people at the graveside went up to that vehicle.

And what did they do? -- They returned with other two men who were in this car, namely the four of them came back to the graveside.

Did any of the latecomers speak? -- Yes, one of them did speak.

Please look at the people before his lordship and tell us whether you recognise any person that spoke? -- The third one from my right as I am looking at them.

That is Mr Lekota, accused no. 20. Please tell us in your own words what he said? -- He first apologised to the family of the deceased for his being late and made

mention of the reason that he had some problem by being delayed on his way by the police. After having apologised he then said some words of condolences and putting forward the sympathy to the parents of the deceased. Then he later said "I am very much worried about the dying of this person Pappietjie Loape", saying that he does not understand really how it came about because he has got the information that Pappietjie was a cripple, he could not walk. How did it come about that he got shot by the police. He further said "I came to know about the cause which was at school which resulted to this accident", saying that this problem started at Thito School where there was a misunderstanding between the children and the teachers. Children were complaining about the shortage of books and the swearing of the students to female students calling them pigs and saying further that they do not teach them in English, instead they are teaching them in Afrikaans. He further made mention of this that it is said that a teacher kicked a child, namely a girl. This man from Johannesburg, the speaker, made a strong request to the parents to attend to the problems of the children and settle such problems saying that they must look into it, they must sort of settle the problem which is there between the children and the school without any fighting or involvement of violence. He said he feels very bad about this because his organisation is striving for peace, saying that he himself is a peaceloving person and the law, that is meaning the government here is labelling them as people who are in favour of violence. When this person was addressing us there, I had a look at him. His appearance to me was

that/...

that of a gentleman. His facial expression was that of a peaceful person and his behaviour in general was that of a decent person and not of a tsotsi or he was not clad in a tsotsi looking fashion.

COURT : What did he have on? -- He had nice clothes on. Fit and proper clothes.

MR BIZOS : And after the speech did the people disperse? -- Then there was a short prayer after which a customary procedure was followed by one of the family members in thanking the people present there, after which then we dispersed.

I do not want you to tell us what you may have heard from others, did you yourself see any violence that day at or near the cemetery or the deceased's house? -- Not at all. I did not see it.

K1225 KRUISONDERVRAGING DEUR MNR. FICK : Die oorledene Loape, het u hom geken ? -- Nee, ek het hom nie geken nie.

Weet u of u eggenoot hom geken het? -- Hy het hom nie geken nie.

Wie het u gevra vir hulp by hierdie begrafnis? -- Die meeste van die lede van die "society" waaraan ek behoort woon in die straat van die oorledene Loape se huis. So, een van hulle het my toe genooi.

Maar weet u wie hierdie vereniging van u gevra het om hulp te verleen by hierdie begrafnis? -- Niemand het gevra nie. Die prosedure daar by ons is ons help net.

HOF : Was Loape se moeder lid van die vereniging? -- Nie by hierdie een van ons nie, nee.

MNR. FICK : U sê vir die hof u was aanvanklik by die huis gewees van die oorledene. Was die kis met die oorledene

ook/...

ook by die huis? -- Ja, dit was daar gewees.

Weet u wie het hierdie begrafnisreëlings die betrokke dag getref? Wie was in beheer van die begrafnis? -- Nee, ek sal nie weet nie, maar normaalweg die familielede van daar waar die dood plaasgevind het, is gewoonlik die mense wat die reëlings tef.

Het u op daardie stadium die organisasie COSAS geken? -- Nee, ek het nie.

Ek wil dit aan u stel dat COSAS, ek weet nie of hulle die enigste mense in beheer was nie, maar hulle was van die organisasies in beheer van hierdie begrafnis? -- Omdat ek miskien eers dié dag daar gekom het, het ek dit nie gesien nie.

Beskuldigde nr. 20, net om daarby aan te sluit, het hy vir die mense gesê hoe dit gekom het dat hy by hierdie begrafnis is, hoe dit gekom het dat hy dit bywoon? -- Hy het gesê hy het net gehoor dat hierdie seun oorlede is.

HOF : Hy het nie gesê hy is genooi nie? -- Nee, ek het dit nie gehoor nie.

MNR. FICK : Het hy nie gesê hy is genooi deur COSAS om hierdie begrafnis by te woon en te praat nie? -- Nee, ek het dit nie gehoor nie. Ek kan nie onthou nie.

HOF : Is hy voorgestel aan die mense daar? -- Ja, hy was voorgestel as 'n persoon wat van Johannesburg af gekom het.

Net dit? -- Ja.

Het hulle net gesê hier is 'n man van Johannesburg en hy gaan nou praat? -- Ja, dit is wat gesê was.

MNR. FICK : Is daar nie gesê "Hier is 'n man van Johannesburg van UDF, hy kom ons toespreek" nie? -- Nee, dit was nie gesê nie.

Wie/...

Wie het beskuldigde nr. 20 voorgestel daar by die graf? -- Die persoon wat in beheer was van die begrafnis het gesê dat hulle nou ŉ persoon van Johannesburg af kans gee om te praat.

Wie is die man in beheer van die vergaderings? -- Ek kan nie die persoon se naam onthou nie.

ŉ Jong man? -- Nee, dit was ŉ ouerige persoon van middelmatige ouderdom.

Die man wat vir beskuldigde nr. 20 voorgestel het, het hy gesê dat hy self aan enige organisasie behoort? -- Nee.

HOF : Was die gedagte dat die persoon, beskuldigde nr. 20, by die graf moes praat of was die gedagte dat hy in die saal sou moes gepraat het, maar laat gekom het? -- Ek het dit ongelukkig nie gehoor of hy eintlik bedoel was as ŉ spreker by die saal, by die huis van die oorledene of by die graf nie.

Nee, maar u het nou die prosedure daar gesien. Toe u dit gesien het, was dit die gedagte dat die toesprake gehou moet word by die graf of by die saal? -- As ek moet dink sal ek sê dat hy eintlik veronderstel was om ook by die huis van die oorledene iets te sê moes gehad het of by die saal.

MNR. FICK : Het beskuldigde nr. 20 nie onder andere ŉ UDF T-hemp aangehad nie? Dit is ŉ hemp waar bo-op gestaan he "UDF"? -- Nee, hy het nie ŉ T-hemp aangehad nie.

HOF : Het hy ŉ baadjie aangehad? -- Ja, hy het ŉ baadjie aangehad.

Het u hom van voor gesien? -- Terwyl hy nog gepraat het daar kon ek hom nie duidelik sien dat ek kan sê dat

ek/...

ek op daardie stadium gesien het dat hy ꞌn hemp aangehad het nie, maar op die stadium toe ons nou wegloop, het ek gesien dat hy ꞌn hemp aangehad het onder die baadjie waar ek vroeër gesien het dat hy ꞌn baadjie aan het.

MNR. FICK : Die hemp wat u van praat, was dit ꞌn T-hemp of wat se soort hemp was dit? -- Dit was ꞌn hemp gewees.

U edele, net vir die hof se inligting in volume 286 op bladsy 15 753 het beskuldigde nr. 20 "I was invited by COSAS branch in Welkom" na hierdie begrafnis.

By hierdie begrafnis, was daar beperkings wat geplaas was deur die plaaslike landdros oor wat daar gedoen mag word en wat daar nie gedoen mag word nie. Is dit reg? -- Nee, ek het nie daarvan bewus geword nie. Wat ek wel van weet is dat daar was ꞌn tydpsbeperking was van die munisipaliteit wat bepaal het soos gewoonlik hoe laat vertrek moet word na die begraafplaas toe.

HOF : U bedoel uit die saal uit? -- Ja, uit die saal uit.

MNR. FICK : Is daar nie by hierdie begrafnis by die huis en by die saal ook weer aan die publiek verduidelik maar kyk, hier is sekere beperkings wat julle mag doen en julle nie mag doen nie? Ons mag net ꞌn sekere pad gebruik, ons mag net van ꞌn sekere tyd af gaan en ꞌn sekere tyd klaar maak? -- Nee, ek het nie gehoor toe dit verduidelik word nie.

Hierdie begrafnisstoet en die verrigtinge by die graf daarna sou u dit alles as rustig en stemmige verrigtinge beskryf? -- Ja, dit was ꞌn rustige stoet en begrafnis gewees, net soos die ander begrafnisse.

HOF : Watter ander praat u van? -- Gewoonlik as ons iemand begrawe.

MNR. FICK/...

Wie het beskuldigde nr. 20 voorgestel daar by die graf? -- Die persoon wat in beheer was van die begrafnis het gesê dat hulle nou ŉ persoon van Johannesburg af kans gee om te praat.

Wie is die man in beheer van die vergaderings? -- Ek kan nie die persoon se naam onthou nie.

ŉ Jong man? -- Nee, dit was ŉ ouerige persoon van middelmatige ouderdom.

Die man wat vir beskuldigde nr. 20 voorgestel het, het hy gesê dat hy self aan enige organisasie behoort? -- Nee.

HOF : Was die gedagte dat die persoon, beskuldigde nr. 20, by die graf moes praat of was die gedagte dat hy in die saal sou moes gepraat het, maar laat gekom het? -- Ek het dit ongelukkig nie gehoor of hy eintlik bedoel was as ŉ spreker by die saal, by die huis van die oorledene of by die graf nie.

Nee, maar u het nou die prosedure daar gesien. Toe u dit gesien het, was dit die gedagte dat die toesprake gehou moet word by die graf of by die saal? -- As ek moet dink sal ek sê dat hy eintlik veronderstel was om ook by die huis van die oorledene iets te sê moes gehad het of by die saal.

MNR. FICK : Het beskuldigde nr. 20 nie onder andere ŉ UDF T-hemp aangehad nie? Dit is ŉ hemp waar bo-op gestaan he "UDF"? -- Nee, hy het nie ŉ T-hemp aangehad nie.

HOF : Het hy ŉ baadjie aangehad? -- Ja, hy het ŉ baadjie aangehad.

Het u hom van voor gesien? -- Terwyl hy nog gepraat het daar kon ek hom nie duidelik sien dat ek kan sê dat

ek/...

ek op daardie stadium gesien het dat hy ŉ hemp aangehad het nie, maar op die stadium toe ons nou wegloop, het ek gesien dat hy ŉ hemp aangehad het onder die baadjie waar ek vroeër gesien het dat hy ŉ baadjie aan het.

MNR. FICK : Die hemp wat u van praat, was dit ŉ T-hemp of wat se soort hemp was dit? -- Dit was ŉ hemp gewees.

U edele, net vir die hof se inligting in volume 286 op bladsy 15 753 het beskuldigde nr. 20 "I was invited by COSAS branch in Welkom" na hierdie begrafnis.

By hierdie begrafnis, was daar beperkings wat geplaas was deur die plaaslike landdros oor wat daar gedoen mag word en wat daar nie gedoen mag word nie. Is dit reg? -- Nee, ek het nie daarvan bewus geword nie. Wat ek wel van weet is dat daar was ŉ tydpsbeperking was van die munisipaliteit wat bepaal het soos gewoonlik hoe laat vertrek moet word na die begraafplaas toe.

HOF : U bedoel uit die saal uit? -- Ja, uit die saal uit.

MNR. FICK : Is daar nie by hierdie begrafnis by die huis en by die saal ook weer aan die publiek verduidelik maar kyk, hier is sekere beperkings wat julle mag doen en julle nie mag doen nie? Ons mag net ŉ sekere pad gebruik, ons mag net van ŉ sekere tyd af gaan en ŉ sekere tyd klaar maak? -- Nee, ek het nie gehoor toe dit verduidelik word nie.

Hierdie begrafnisstoet en die verrigtinge by die graf daarna sou u dit alles as rustig en stemmige verrigtinge beskryf? -- Ja, dit was ŉ rustige stoet en begrafnis gewees, net soos die ander begrafnisse.

HOF : Watter ander praat u van? -- Gewoonlik as ons iemand begrawe.

MNR. FICK/...

MNR. FICK : Behalwe die liedere wat u nou gesê het wat daar gesing is wat vir my na geestelike liedere klink, is daar geen ander liedere gesing nie? -- Nee, daar was nie.

Niks? -- Op hierdie dag op die tydstip wat ek daar was, het ek niks anders gehoor wat gesing was nie.

Ek het in u hoofgetuienis verstaan u kan nie die ander se name onthou nie? -- Ja, ek het so gesê, maar op die tydstip wat ek daar teenwoordig was, weet ek net van die twee wat daar gesing was.

Is dit nie so dat dit is die enigste twee se woorde wat u ken nie? U het nie die ander liedere se woorde geken nie? -- Nee, hierdie is net die enigste twee waarvan ek weet wat daar gesing was. Daar was nie ander gewees nie.

By hierdie begrafnis op enige stadium van die kis van die huis af weggedra is in die Phillip Smith Saal en daarna toe die kis na die graf toe gedra is en tot die begrafnisgangers uiteen gegaan het, is daar op enige stadium slagspreuke geskreeu soos "Amandla Ngawethu" of "Mayibuye e Afrika" en met die gebalde vuis in die lug gewys? -- Dit was gedoen gewees by die Smith Saal. Dit is toe ŉ persoon geroep was om iets te sê oor die geskiedenis van die oorledene. Net voor daardie persoon begin praat het, toe hierdie persoon geroep is, was dit geskreeu.

Wat was geskreeu? -- Die gebalde vuis was omhoog gehou en daar was gesê "Amandla Ngawethu".

Het die hele gehoor saam geskreeu? -- Daar was van die mense wat daarop gereageer het, maar nie almal nie. Byvoorbeeld, ons, die ou mense wat saam met my daar was, het nie daarop gereageer nie. Ons het eintlik niks gedoen

nie/...

nie.

HOF : Was daar baie jong mense? -- Die meeste mense daar was die ou mense. Die jong mense het by die stoet aangesluit. Dit was nou terwyl ons op pad was na die begraafplaas toe. Moet ek nog iets sê?

As u nog iets te sê het oor die onderwerp. Die vraag is was dit merendeels jong mense? -- Ja, my antwoord was die meeste mense wat daar teenwoordig was, was die ou mense. Daar het wel nog ɦ groot getal mense, dit wil sê ou mense en kinders, aangesluit by die stoet terwyl ons op pad was na die begraafplaas toe.

MNR. FICK : Hoekom het u nie saam geskreeu "Amandla Ngawethu" nie"? Wat het u gevoel is verkeerd daarmee of wat is die rede? -- Ek het nie ɦ juis ɦ rede hoekom ek nie daarop gereageer het nie. Mense kan bymekaar wees en daar is ɦ groot getal mense en iets word gedoen. Dit hang van jou af of jy iets daaromtrent wil doen en of jy deel gaan neem daaraan. Ek het net besluit ek doen dit nie.

HOF : Ek kry die indruk dat vir die ouer mense die geskreeu van "Amandla Ngawethu" op ɦ begrafnis iets ongewoon is? -- Dit het my nie verbaas nie. Ek sal u sê hoekom dit my nie verbaas het nie. Mense se gewoontes en prosedure verskil. Partykeer kry jy mense wat tamboere slaan as hulle na die begraafplaas toe gaan en dan loop daardie mense en draf. Partykeer kry jy mense wat normaalweg stap sonder dat iets gesê word. So, dit was niks snaaks vir my nie. Dit is die rede hoekom ek sê daar was niks snaaks vir my nie.

Hier op aarde kan ɦ mens enige ding verwag, maar het u al ooit "Amandla Ngawethu" geskreeu op ɦ begrafnis?

Nee/...

-- Nee, dit was die eerste keer wat ek daarvan gehoor het daar.

MNR. FICK : U sê u het in 'n motor gery van die saal af na die begraafplaas toe. Hoe ver van die voorpunt af was die motor wat u in gery het? -- Ongelukkig het ek nie getel nie. Al wat ek vir u kan sê is, daar was wel voertuie voor die voertuig waarin ek gery het en daar was ook voertuie agter ons. Meeste van die tyd gee ons die kans aan die familielede om voor ons te wees. So, die meeste van die voertuie was voor gewees.

Van die saal af, die Phillip Smith Saal na die begraafplaas, is die kis weer gedra. Is dit reg? -- Ja, dit was gedra.

En om meer presies te wees die mense het met die kis gehardloop? -- Nee, hulle het nie gehardloop nie.

Was die kis heel voor? -- Ja, dit was heel voor.

Was hy op die skouers gedra? -- Dit was hoog gehou soos ek nou aandui bokant die skouers. Ek kan net nie sê of hulle dit op 'n stadium op die skouers gedra het nie.

Weet u wat se ding is 'n banier? -- Nee, ek weet nie.

Dit is 'n stuk lap wat hulle aan stokke aan die punte vasmaak en dan hou hulle dit hoog in die lug, die mense. Was daar sulke goed by die begrafnis? -- Ja, daar was sulke goed. Ek het bewus daarvan geword by die graf dat daar 'n lap was. Ek kon net nie sê wat daarop geskryf gestaan het nie. Die rede daarvoor is dat ek ongeleerd is, maar ek het gesien dat daar so 'n lap was. Mag ek nog iets sê?

Ja? -- Dit kan ek beskryf, ek sien dit, ek weet daarvan, want selfs by ons kerk het ons sulke lappe wat ons dra

op/...

op die manier wat beskryf word waarop geskryf is as ons iemand gaan begrawe en ook by die "society" van my waaraan ek behoort het ons so 'n lap wat ook so gehou word met stokke aan beide kante.

As u sê u is ongeleerd beteken dit u kan nie lees nie? -- Nee, ek kan nie lees nie. Ek het skool gelees toe ek nog in Graad 2 was. Sub B.

Is dit reg nie, daar was meer as een banier, so 'n lap wat die mense gedra het by die begrafnis? -- Nee, dit was nie baie nie.

Hoeveel sal u skat was hulle? -- Ek het net een gesien by die begraafplaas.

Was dit voordat beskuldigde nr. 20 gepraat het? -- Ja, dit is voor hy begin praat het dat ek dit gesien het.

Ek wil dit aan u stel daar was ten minste drie baniere. Een van UDF, een van COSAS en AZAPO? -- Wat is dit wat u nou van praat?

Kom ons los die name uit. Ek stel aan u daar was ten minste drie baniere gewees wat die mense mee daar voor gehardloop het of geloop het na die graf toe? -- Nee, ek het een gesien.

Maar u weet, die getuienis voor hierdie hof is dit is nie betwis deur die verdediging ook nie, beskuldigde nr. 20 het ook daardie getuienis gegee dat nadat hy gepraat het, was daar nog 'n banier aangebring by die graf? -- Ongelukkig het ek nie drie baniere daar gesien nie.

Is dit ook so dat vir hierdie begrafnis was daar 'n begrafnisbrief uitgegee, 'n program? -- As daar een was, het dit nie by my uitgekom nie. Ek het dit nie gesien nie.

Ek besef wat die hof se houding is oor die Phillip

Smith/...

Smith Saal, maar ek wil dit net aan die getuie stel dit is nie ŉ rede wat gehou was binne-in die saal nie, daar het ŉ politieke organisasie se mense hulle toegespreek en dit is ŉ bewysstuk voor die hof AAW12.

Is dit nie so dat daar in die saal waar u ook was het ŉ man namens COSAS ŉ toespraak gehou nie? -- Miskien as dit so is dat daar so ŉ persoon was, was die persoon toe nie genoem as ŉ lid van COSAS nie. Die naam was net gelees dat so ŉ persoon gaan praat.

Het daar ŉ jong man die mense toegespreek in die Phillip Smith Saal, ŉ skolier? -- Wie se seun?

Nee, ek weet nie wie is hy nie. Ek vra of ŉ skolier daar ŉ toespraak gemaak het? -- Nee, ek het hom nie gesien nie. Ek onthou dit nie.

Ek stel aan u dat daar is na elke spreker wat daar ŉ toespraak gemaak het in die saal vryheidsliedere gesing, nie geestelike liedere nie? -- Nee, ek het dit nie gehoor nie. Ek het net hierdie twee waarvan ek reeds gepraat het gehoor. As ŉ mens nou praat van die begrafnis waar ek teenwoordig was, was hierdie twee die enigste wat daar gesing was.

Daar is gestel aan u, daar is volgens die begrafnisbrief ses vryheidsliedere gesing? -- Moet ek antwoord?

Ja, in die saak en u is verkeerd as u sê daar is net geestelike liedere gesing? -- Nee, ek weet nie daarvan nie. Ek kan nie onthou nie. Ek weet nie.

<u>HOF</u> : Weet u wat is ŉ vryheidslied? -- Ek kan nie ŉ verskil maak nie omdat ek nie weet wat dit is nie.

<u>ASSESSOR (MNR. KRUGEL)</u> : Die oorspronklike van AAW12, is dit moontlik om dit in die hande te kry?

MNR. FICK/...

MNR. FICK : Ons kan reël.

HOF : Die oorspronklike is in my besit. U hoef nie te stuur daarvoor nie.

MNR. FICK : Nee, dat hy met u klerk reël.

HOF : U is gevra of daar ŉ kind gepraat het. Het daar jong mense gepraat? -- Ek kan nie meer onthou nie.

MNR. FICK : Ek wil aan u stel dat die sprekers op hierdie of by hierdie byeenkoms in die saal is voorgestel as van sekere organisasies en wil dit net nie erken vir hierdie hof nie? -- Nee, ek sal nie iets erken waarvan ek nie weet nie. Ek praat van wat ek gesien het.

HOF : Ek wil net vir u ŉ paar name lees, dan kan u miskien u geheue verfris. COSAS of Congress of South African Students; Thabong Youth League; Azanian People's Organisation of AZAPO; Release Mandela Committee; National Union of Mine Workers; Azanian Students Movement; Thabong Residents Action Committee. Lui enige van hierdie name by u ŉ klokkie? -- Nee.

MNR. FICK : Het u nie ...-- Wat se name is dit hierdie wat u nou gelees het?

Kan ek vir u so vra, die vereniging wat u aan behoort van die vroue, wat is die vereniging se naam? -- Thusanang.

Behoort u nie aan enige organisasie van die gemeenskap of van die inwoners van Thabong nie? -- Nee, ek is net ŉ lid van hierdie vereniging en na dit behoort ek aan ŉ kerk, as ŉ lid van die kerk.

Is by die begrafnis die geskiedenis van die oorledene Pappietjie Loape oor gepraat of uitgelees? -- ŉ Familielid van hom het iets daaromtrent gesê.

Was dit by die graf, in die Phillip Smith Saal of

waar/...

waar was dit? -- In die saal.

Het hy van 'n papier af gelees? -- Nee, hy het nie van 'n papier af gelees nie, want hy het nie 'n papier in sy hand gehad nie. Hy het net 'n mondelinge toespraak gemaak.

Ek wil vir u iets lees en vra of u dit herken of iemand dit gesê het op die begrafnis en iets gelees het "Pappietjie Loape was the son of Mr and Mrs H. Loape"? Was dit gesê? -- Ja.

Was daar ook gesê "He was born at Motse Thabong on 5 August 1966. He started his education at Henneman and thereafter he moved back to Welkom"? -- Dit was in Sotho gesê.

Was daar ook gesê "In 1974 he had the misfortune of losing one of his legs in an incident"? -- Ja, dit was gesê.

Was dit ook gesê "This unfortunately put an end to his educational career"? -- Nee, dit kan ek nie meer so goed onthou nie.

Kan u onthou daar was verder gesê ... (Hof kom tussenbei)

HOF : Kan ek net duidelikheid kry. Is dit so dat hierdie nie 'n skoolkind was nie? -- Nee, dit kan ek nie goed onthou nie.

MNR. FICK : Is dit verder gesê "On 2 August 1984 he was brutally murdered by a member of the notorious racist para-military force during the school uprisings at Motse Thabong"? -- Verduidelik dit vir my nou?

Was daar gesê op die begrafnis dat hy is op 2 Augustus 1984 vermoor gedurende die skoolopstande in Thabong? -- Ja.

Deur die sogenaamde "notorious racist para-military force"?

HOF/...

HOF : Alternatiewelik deur die polisie? -- Wat gesê was is dat die polisie hom geskiet het.

MNR. FICK : Is daar verder gesê by die begrafnis "He is survived by both his parents, four sisters and a brother"? -- Ja.

En "As death is the way of flesh, may his fertilise the Azanian soul." -- Nee, dit weet ek nie van nie. Wat is Azanian?

Dit is 'n ander naam wat gegee word vir Suid-Afrika? -- Nee, dit het ek nie gehoor nie.

Sover soos wat ek vir u gelees het, dit wat u gehoor het, is dit alles deur dieselfde persoon gesê? -- Dit is nou die persoon wat iets te sê gehad het oor die dood van die oorledene.

Ek weet nie of u die volgende sal verstaan nie, maar kan u kyk of u onthou dat iemand dit gesê het "Long live the spirit that is toiling the masses of South Africa"? -- Wat is dit wat u lees?

Kom ek lees vir u die hele sin. Laat ek vir u so vra, is daar deur hierdie spreker verwys na Nelson Mandela ook? -- Nee.

Is daar op die begrafnis gepraat van Solomon Mahlangu? -- Nee.

As u sê nee, kan u nie onthou nie of wat se nee is dit? -- Ek onthou nie. Ek onthou nie dat daar so iets gesê was nie.

Ken u die spreuk "Aluta continua"? -- Jong, ek weet nie waarvan praat u nou nie. Wat is dit?

Dan neem ek aan u weet nie. -- Wat is dit wat u van praat?

Dit/...

Dit is ŉ Portugese slagspreuk "Aluta continua - the struggle continues"? -- "Continua"?

HOF : Is dit goeie Portugees of goeie Spaans?

MNR. FICK : Ek het dit as Portugees afkomstig van Angola, dat dit daar gebruik word. -- Wat sê u daaromtrent? Sê u dat dit daar gesê was by hierdie begrafnis?

Ek vra eerstens vir u, ken u so ŉ uitdrukking? -- Nee.

Dan los ons dit daar.

Was daar by hierdie begrafnis ooit ŉ lykswa? -- Nee, ek kan nie meer onthou nie, maar as ek reg onthou was dit nie daar gewees nie.

Ek wil aan u stel dat u getuienis dat hierdie ŉ stil en stemmige begrafnis was van die begin tot die einde is vals. Ek wil aan u ŉ foto toon wat in volume 11 van die W reeks is, BEWYSSTUK W64. Dit is ŉ SASPU National volume 5 nommer 4 op bladsy 1 heel voor is daar ... -- Wat het hier gebeur? Moet ek na die boonste foto kyk?

Ja, die boonste een.

HOF : Daar is drie kleintjies bo. U moet nie na hulle kyk nie. -- Wat daarvan?

MNR. FICK : Dit is ŉ foto wat geneem is volgens die SASPU National van die begrafnis van Pappietjie Loape? Ek wil aan u stel volgens hierdie foto hardloop die klomp hier voor ŉ voertuig. Daar is party wat vuis in die lug het. Daar sit ŉ klomp mense bo-op die voertuig wat ook vuiste in die lug het en baie mense hardloop oop mond asof hulle besig is om te skreeu of te sing? Wat sê u daarvan? -- Nee, ek het dit nie gesien nie. As dit die geval is, dan sal dit die mense wees wat heel voor was, want ek was nie heel voor nie. Ek was agter.

Ek/...

Ek stel aan u die klomp het gehardloop by hierdie begrafnis. Hulle het nie geloop soos u netnou gesê het nie? -- Hulle was in staat gewees om vinniger te wees, want kyk, daar was voertuie gewees daar. Nie dat hulle gehardloop het nie, ek glo nie.

Ek wil ook aan u stel dat die mense op die foto lyk vir my die meeste van hulle is jong mense? -- Ek sê die meeste van die mense daar teenwoordig was die ouerige mense en die middeljarige mense was ook daar teenwoordig. Selfs die mense wat later by die stoet aangesluit het en geloop het na die begrafnis, was ouerige mense by gewees, maar ŉ mens moet nie uit die oog verloor dat daar wel tsotsi's ook was wat aangesluit het nie.

HOF : Sou dit nie gesê kan word dat daar op hierdie begrafnis ŉ sterk element was van jeugdiges wat slagspreuke geskreeu het, vuiste in die lug gegooi het en baie opgewonde geraak het nie? -- Verduidelik dit vir my ŉ bietjie.

Ek wil van u weet, is dit moontlik of sal dit heeltemal verkeerd wees om te sê dat daar op hierdie begrafnis ŉ aansienlike klomp jong mense was wat baie opgewonde was of kwaad, dat hulle vuiste in die lug gegooi het, wat slagspreuke geskreeu het en gehardloop het? -- Wat ek baie gehoor het, is die gesingery. Op pad het ek geen vuiste gesien wat in die lug gehou was nie..

MNR. FICK : En die singery was hierdie keer iets anders as geestelike liedere. Is dit reg? -- Daar is kerkliedere wat ons korter maak deur dit ŉ "chorus" te maak, byvoorbeeld soos Vuka Jona Sithandaze. Dit het hulle verskeie kere gesing en dit baie maal herhaal in die vorm van ŉ "chorus".

Kon u hoor wat almal sing in hierdie stoet as u in

ŉ/...

ŉ kar sit? -- Nee, as gevolg van die geraas van die voertuig met die masjien se trek, kon ek nie alles hoor nie. Ek kon net hier en daar hoor.

HOF VERDAAG. HOF HERVAT.

K1226 KHOLIWE SELINA LEEBA, nog onder eed

HOF : Mevrou, het u groot geword in die Ciskei of in die Transkei of het u groot geword in die Vrystaat? -- Op ŉ plaas te Bothaville.

Van kleinsaf? -- Ja.

VERDERE KRUISONDERVRAGING DEUR MNR. FICK : Voor ons by die begrafnis by die begraafplaas uitkom, daar by die saal, by die Phillip Smith Saal, is daar T-hempies te koop aangebied? -- Nee, daar was nie.

Is daar nie UDF T-hempies teen R5,50 te koop aangebied vir die mense by die Phillip Smith Saal nie? -- Ek het dit nie gesien nie. Dit het nie by my uitgekom nie. Ek het dit nie met my oë daar gesien nie.

Dan wil ek aan u stel dat tussen die begrafnisgangers wat nou daar na die begraafplaas geloop het, was daar mense, heelwat mense met COSAS en UDF T-hemde aan? -- Daar was mense met geel T-hempies aan. Hulle was nie baie nie, maar ek weet nou nie of dit dit T-hempies is waarna verwys word nie.

Die geel T-hempies wat u van praat, het hy op die voorkant ŉ embleem van mense wat marsjeer wat ŉ vlag vashou, mense wat loop? -- Daar was wel iets gewees aan die voorkant van die T-hempies. Ek het nie so goed gekyk om te kan sê wat daar op was nie, want daar was baie mense gewees.

Was daar ook swart en wit T-hempies? -- Daar was wel mense gewees met sulke T-hempies aan, maar ek kan dit nou

nie/...

nie beter beskryf as wat nou net gesê is nie. Ek het nie veel ag daarop geslaan nie. My belang was by die begrafnis. Wat se klere die mense daar aangehad het spesifiek, kan ek nie sê nie.

U edele, ek het die oorspronklike van BEWYSSTUK W64 by u klerk in die hande gekry. Ek wil net graag op rekord plaas dat op W64 die foto, op bladsy 1 van W64 is daar twee persone. En wat bo-op ʼn voertuig ry met ʼn UDF T-hemp en een wat aan die regterkant sit soos ʼn mens na die foto kyk wat ook met ʼn UDF T-hemp staan. Dit is meer duidelik op die oorspronklike.

HOF : Dit wil voorkom of daar twee op die voertuig is en een op die grond regs.

MNR. FICK : Dit is so. Ek was nie seker van die ander een op die voertuig nie. Kan u vir die hof sê hoe laat het die verrigtinge by hierdie Phillip Smith Saal begin? -- Ek kan nie meer so goed onthou nie, maar dit was so in die dag gewees.

Hoe laat het die begrafnis tot ʼn einde gekom waar die mense uitmekaar gegaan het by die graf? -- Dit was in die namiddag.

Laat in die namiddag of hoe laat sou u sê? -- Nie laat in die middag nie. Dit is net na middagete se tyd met die skaduwee se verandering na die ander rigting toe.

Nou wil ek kom by wat u sê beskuldigde nr. 20 sou gesê het op hierdie begrafnis. U sê onder andere het beskuldigde nr. 20 gesê "He made a strong request to attend to problems and settle the problems." -- Ja, dit is heeltemal reg.

Het beskuldigde nr. 20 gesê hoe moet hierdie probleme opgelos word? -- Wat hy gesê het was dat die ouers moet

met/...

met die kinders praat en die kinders skool toe vat.

Het beskuldigde nr. 20 verwys na organisasies? -- Ja.

Wat se organisasies het hy na verwys? -- Hy het ŉ voorbeeld gemaak van die organisasie aan wie hy self behoort het.

Watter een het hy gesê behoort hy aan? -- Hy het nie die naam van die organisasie genoem nie.

Glad nie? -- Nee, as dit die geval is dat hy dit genoem het, dan onthou ek nie, maar wat ek wel onthou is dat hy gepraat het van ŉ organisasie waarvandaan hy gekom het. Hy het nie die naam genoem nie.

Was dit die enigste organisasie waarna beskuldigde nr. 20 verwys het? -- Ja.

Is daar nie gesê julle moet ŉ organisasie stig nie? -- Nee, ek onthou dit nie.

Is daar ook nie gesê julle moet een of ander liggaam stig om hierdie probleme op te los nie? -- Nee, ek onthou nie.

Ek stel dit aan u, hierdie wat u beskuldigde nr. 20 toedig wat hy sou gesê het by die graf is nie die waarheid nie? -- Dat die ouers aandag moet gee aan die kinders se probleme?

Kom ek sê vir u wat is nie die waarheid nie. Dat beskuldigde nr. 20 sou gesê het dat die probleme by die skool het die dood van Pappietjie Loape tot gevolg gehad? -- Hy het gesê daar was ŉ deurmekaarspul gewees. Die oorsprong daarvan was die skool na aanleiding waarvan die persoon dood is.

En ek stel dit aan u hy het ook glad nie verwys na ŉ tekort aan boeke nie? -- Bedoel u toe hy gepraat het by die

graf/...

graf?

Dit is reg? -- As dit die geval is, sê ek hy het gepraat van die oorsprong van hierdie moeilikheid dat dit die skool was en gepraat daarvan dat die kinders se probleme opgelos moet word. Met dié het ek aanvaar dat hy ook hierdie probleem van die tekort van boeke daarby ingesluit het.

Maar hy het dit nie gesê nie? -- Nee, nee, hy self het dit nie gesê nie, maar ek is die persoon wat dit betrek het in die toespraak.

En hy het ook nie gepraat van dat die kinders kla die onderwysers vloek op hulle en noem hulle varke nie? -- Ek sal dit so verduidelik. Hy het gepraat van die probleme van die kinders wat opgelos moet word waaraan die ouers aandag moes gee, maar omdat ek geweet het van die klagtes wat alreeds bestaan het van die skoolkinders, in dit wat hy gesê het, het ek toe die probleme waarvan ek geweet het in die hele toespraak van hom betrek dat hy dit bedoel terwyl hy self dit nie mondelings gesê het nie.

En het hy ook nie verwys na die geval waar 'n onderwyser 'n meisie sou geskop het nie? -- Ja, dit is waar. Omdat hy melding gemaak het van die moeilikheid.

Hierdie verwysing na die meisie wat deur die onderwyser geskop sou gewees het, die verdediging het dit gestel aan die staatsgetuies dat dit 'n seun is wat geskop is? -- Wat ek gehoor het was dat 'n meisie geskop was.

U edele, net vir u eie gerief volume 118 bladsy 5 925. Daar is die bewering gemaak teenoor die getuie Hugo dat een van die skoliere beweer hy is in die maag geskop deur mnr. Rossouw.

Dan stel ek dit ook verder aan u, beskuldigde nr. 20

het/...

het glad nie gesê dat sy organisasie strewe na vrede en hy self is 'n vredeliewende mens nie? -- Hy het dit gesê.

Hy het verder, stel ek dit aan u, ook nie gesê dat die regering beskou hulle as mense wat gewelddadig is nie? -- Hy het daarvan gepraat dat dit gesê word dat hulle nie vir vrede werk nie, terwyl hulle probeer om vrede te bring.

Ek stel dit aan u, beskuldigde nr. 20 het ook daar gestaan waar u nou staan en hy het ook getuig oor wat hy sou gesê het en hy het dit nooit vir die hof gesê nie. -- Nee, as hy dit sê, dan weet ek nie, maar dit is hoe ek gehoor het.

MR BIZOS : I may say that a general statement was made by accused no. 20 that generally whenever he spoke he underlined this.

MNR. FICK : U het netnou vir die hof gesê dat beskuldigde nr. 20 het glad nie gepraat van organisasies of liggame wat gestig moet word nie, maar dit is wat beskuldigde nr. 20 sê wat hy vir julle gesê het? -- As dit die geval is kan ek nie meer so goed onthou nie, maar wat ek onthou is dit wat ek hier vertel.

Beskuldigde nr. 20 sê hy het vir julle gesê julle moet 'n komitee stig om die probleme op te los? -- Nee, ek onthou dit nie.

Is dit nie so dat beskuldigde nr. 20 het gesê toe hy daar gekom het, toe maak hy verskoning dat hy laat is en toe sê hy dit is die "white element" wat hom gearresteer het en daarom is hy laat nie? -- Ek weet nie, want al wat ek gehoor het is toe hy gepraat het van die polisie, dat dit die oorsaak was dat hy laat is.

HOF : Watter taal het hy gepraat? -- Sotho.

Volg/...

Volg u dit goed? -- Ek volg Sotho, ja, redelik goed, maar ek sal nie sê ek ken Sotho baie goed nie, want dit is nie my huistaal nie.

MNR. FICK : Is dit nie verder so nie dat beskuldigde nr. 20 het hier vir die mense gesê dat die vryheidstryd kan nie gestop word nie, dit het in 1912 al begin en van toe af is die blankes besig om die swartes te probeer verdeel? -- Nee, dit kan ek nie onthou nie.

Dit is moontlik dat hy dit gesê het, maar u vergeet dit soos wat u die ander goed vergeet het? -- Ek dink amper so, ja. Ek glo daaraan dat ek dit miskien vergeet het. Ek weet nie.

Is dit nie ook verder so dat beskuldigde nr. 20 het ŉ spesiale beroep op die vrouens gedoen en gesê die vrouens moet bymekaar kom en hulle moet in die stryd betrokke raak nie? -- Nee, ek onthou dit nie.

Is dit ook moontlik dat dit gesê is? -- Ek praat van wat ek gehoor het. Daar is sekere dinge wat ek glad nie kan onthou nie.

By hierdie graf het ŉ predikant toe gebid maar hy het nie gebid soos by enige begrafnis nie, want hy het gesê die oorledene is vandag ŉ baie bly man, want hy is vandag saam met Steve Biko en Solomon Mahlangu en dié manne? Is dit reg? -- Nee, ek kan dit nie onthou nie. Ek het geluister na die gebed. Ek het dit nie gehoor nie. Hy het net normaal gebid. Dit het ek nie gehoor nie.

Jy het dit nie dalk vergeet nie? -- Ek kan nie onthou dat hy ooit melding gemaak het van mense se name in sy gebed nie.

Is dit nie so nie, daar het toe nog ŉ voertuig aangekom

by/...

by die graf net voor julle daar weg is nie met 'n man van Johannesburg af?

ASSESSOR (MNR. KRUGEL) : Met 'n ander man van Johannesburg af?

MNR. FICK : Met 'n ander man van Johannesburg af? -- Ek onthou net van een voertuig wat daar gekom het. Dit is die een waarvan ek praat. Ek het nie 'n ander een gesien nie.

Die man het uit die kattebak van die voertuig 'n vlag gehaal waarop gestaan het "RMC" en hy het toe ook daardie vlag vertoon by die graf? -- Daar was 'n vlag gewees wat (10) te voorskyn gebring is toe ons by die graf kom. Wat daarop geskryf was, kan ek nie sê nie.

Die vlag wat ek van praat wat uit die kattebak gehaal is, het rooi en geel kleure opgehad? -- Nee, hierdie een was wit.

Toe die begrafnis nou verby is, is dit reg, daar het 'n klomp mense weer teruggeloop agter hierdie baniere waarvan u reeds gepraat het in die woonbuurt in? -- Na die begrafnis, is ons wat per voertuig daar gekom het, weg. Die mense wat te voet gekom het het later agterna gekom. (20) Ons is toe vinnig weg. Ek kon nie sien wat agter ons gebeur het nie, maar ek het toe nie gekyk of hulle nou 'n vlag gehad het toe hulle daar kom of nie.

Op die betrokke dag by die begraafplaas, het u die polisie gesien in die omtrek? -- Ja, 'n entjie ver van die begraafplaas af het ek hulle gesien staan.

Hulle het julle in vrede laat ry. Hulle het niks met julle te doen gehad nie? -- Ek het bewus geword van die polisie se teenwoordigheid daar buite die begraafplaas met ons aankoms daar. Terwyl 'n persoon ingaan by die (30)

begraafplaas/...

begraafplaas skuins links voor buite die perseel, was die ander polisie gewees ver vanaf die perseel en dan weer skuins regs voor in 'n V vorm, ook ver van die begraafplaas.

Van die groep voertuie wat daar weg is saam met u, is niemand van hulle gemolesteer of voorgekeer deur enige van die polisie nie? -- (Tolk deel hof mee dat hy nog nie klaar getolk het wat die getuie gesê het nie) Toe ons uitgegaan het na die begrafnis het hulle niks aan ons gedoen nie. Dieselfde geld met die aankoms daar. Hulle het niks aan ons gedoen nie.

Ek wil dit aan u stel oor die begrafnis laastens dat daar was 'n hele paar beperkings wat die landdros op hierdie begrafnis geplaas het deur die mense daar verbreek. Ek wil aan u sê eerstens die kis wat daar by die huis was voor dit na die saal toe is was onwettig. Die landdros se bevel het bepaal dat die kis van Virginia vanaf die begrafnisondernemers reguit moet gaan na die Phillip Smith Saal toe, maar die kis is toe by die huis gebring en daar is vergader. Het niemand daar by die huis vir u gesê "Die kis hoort eintlik nie hier nie, maar ons gee nie om wat die landdros sê nie, ons maak soos ons wil maak" nie? -- Weens die groot getal mense wat daar teenwoordig was, kan ek nie onthou of daar ooit so iets gesê was deur die familielede van die oorledene daar by die huis nie. Ek probeer om te onthou, maar dit val my net nie by dat daar so iets gebeur het nie.

Ek stel volledigheidshalwe net aan u dat die volgende goed was ook teenstrydig met die landdros se bevel. Die verrigtinge in die Phillip Smith Saal, daardie klomp politieke organisasie sprekers wat daar gepraat het, was

onwettig/...

onwettig?

MR BIZOS : Did the witness speak of political organisations speaking in the hall?

COURT : She does not know.

MR BIZOS : Well, then there is no other evidence and there is no evidence as to whether what purports to be the funeral arrangement was before or after any orders or whether it was followed.

MNR. FICK : BEWYSSTUK AAW12 het die program van die begrafnis ... (Hof kom tussenbei)

HOF : Die stelling van mnr. Bizos is - miskien is daardie ding 'n maand voor die tyd gedruk of eintlik net na die dood van die oorledene gedruk en dat die bevel later gekom het en die bevel nagekom is.

MNR. FICK : Ek sal dit dan daar laat, maar ek wil dit aan u stel dat die volgende goed is ook strydig met die landdros se bevel. Dit is die vervoer van die liggaam wat die mense gedra het van die huis af na die saal toe en van die saal af na die begrafnis toe en die toespraak van beskuldigde nr. 20 by die graf was volgens die landdros se bevel ook onwettig?

MR BIZOS : Accused no. 20 gave evidence. This was not put to him. The witness says she knows nothing about restrictions and I submit that the question is only being put in order that your lordship may grab something from the air which I am sure that your lordship will not do.

COURT : It may well be that he is warning you so that you can prepare your next witness on the point.

MR BIZOS : I will thank him for his kindness. We have not been unmindful of the help we get.

COURT/...

COURT : One should be thankful for every little bit.

MNR. FICK : Ek wil vir u vra in die tydperk 1 Augustus 1984, van toe af daar in Thabong was daar enige padversperrings opgerig in die paaie? -- Ek het altyd elke môre werk toe gegaan en laat teruggekom in die aand. Ek het net daarvan gehoor. Ek self het dit nie gesien dat dit daar gedoen is nie.

Weet u van enige pogings wat aangewend is deur die inwoners van Thabong om die polisie uit die gebied te kry of uit te hou? -- Soos ek alreeds gesê het, ek het net gehoor dat daar klippe in die pad gebêre was. Dit het gebeur in my afwesigheid... (Hof kom tussenbei)

HOF : Klippe in die pad gepak seker, nie gebêre nie? -- Gepak en dit het in my afwesigheid gebeur. Ek was nie daarvan bewus nie. Met my terugkoms het ek dit nie gesien nie.

HERONDERVRAGING DEUR MNR. BIZOS : Geen vrae.

ASSESSOR (MNR. KRUGEL) : Sal u net weer kyk na hierdie foto, asseblief, BEWYSSTUK W64 SASPU National volume 5 nommer 4. -- Ja, ek sien die foto voor my.

Dit is die oorspronklike foto daardie. Die mense wat op daardie foto hardloop lyk almal redelik goed aangetrek behalwe 'n paar wat T-hempies aan het. Ek wil hê u moet byvoorbeeld kyk na die persoon wat heel regs op die foto hardloop, heel voor. Dit lyk asof hy 'n broek en 'n onderhemp en 'n hemp en 'n baadjie aan het. -- Is dit die persoon heel regs daar?

Heel regs? -- Die dikkerige persoon?

Ja? -- Ja, ek sien hom.

Was dit koud? -- Volgens die swartmense se gewoonte

as/...

as ħ mens na ħ begrafnis toe gaan, dan moet ħ manspersoon ħ baadjie aantrek.

Ja, dit is reg, maar kan u onthou of dit koud was? Dit was wintertyd, Augustusmaand? -- Nee, dit was nie koud gewees nie. Dit was net lekker koel.

Die kar waarin u gery het, kan u onthou of u met die vensters oop of toe gery het? -- Die vensters was toegedraai gewees omdat daar stof was as gevolg van die voertuie wat mekaar gevolg het.

HOF : U het nou net gesê in antwoord op ħ vraag dat volgens die gewoontes van die swartmense moet ħ manspersoon ħ baadjie aantrek? -- Ja.

Beteken dit dat volgens die gewoontes van die swartmense dit as oneerbiedig beskou sou word indien ħ mens met ħ T-hemp na ħ begrafnis gaan? -- Ja, volgens ons gewoonte.

HERONDERVRAGING DEUR MNR. BIZOS : Wat van die kinders? Kinders of baie jong mense wat na ħ begrafnis gaan, dra hulle altyd ħ baadjie? -- Die ouerige seuns moet baadjies aantrek, maar wat jonger is, is nie vir hulle so verpligtend nie.

HOF : As u praat van ouerige seuns en jongeriges, van watter ouderdom sou u nou verwag dat die mense baadjies moet aantrek as hulle baadjies het? -- Tussen die ouderdom van 18 na 20 toe. Hulle is nou daardie klomp seuns van daardie ouderdom wat baadjies moet aantrek as hulle begrafnis toe gaan.

GEEN VERDERE VRAE.

- - - - - - - - -

K1227 MARIA NOTSITSI MBUTUMA, d.s.s. (Through interpreter)

MR BIZOS : She will give her evidence in Xhosa. This is

a/...

a Sharpeville witness. I may indicate that our program has been somewhat disrupted. We intended finishing the Free State and we are drawing people from nearby as we can as they are available in order to fill in the time.

EXAMINATION BY MR BIZOS : Mrs Mbutuma, are you 61 years of age? -- Yes.

Do you live at 102 Sehlahlolo Street in Putsoasteen, Sharpeville? -- Yes.

For how long have you lived there? -- Since 1949.

Do you have four children? -- Yes.

And do you live there with your husband? -- Yes.

Are you and your husband pensioners? -- Yes.

Are any of your children in employment? -- Only one of them is in employment.

In 1984 how many of you were in employment? -- Only one of my children was employed then, but this one is no longer staying with us in the house.

Was your husband in employment in 1984? -- Yes, he was.

Can you recall what he was earning in 1984? -- Yes, I can.

How much? -- Including overtime he was bringing R200,00 home.

COURT : Per? Per week or per month? -- Per week.

MR BIZOS : Were your children at school at the time? -- Yes, two of them were at school.

Other than being a member of St John's Church in Sharpeville, did you then belong or now belong to any organisation? -- No.

COURT : What denomination is St John's? -- It is St John's which was headed by Bishop Mahlangu.

Do/...

Do you know whether it is Methodist or Anglican or what it is? -- It is faith mission.

MR BIZOS : During August 1984 did you hear about the increase of the rent? -- Yes, I heard.

Did you feel happy about it? -- No, I felt bad about it because in fact we were not coping with it.

What was your rent before the increase? -- R64,00.

COURT : Per month? -- Yes.

What was the earning of your one child that worked? -- Immediately on leaving school he started working, but not long in 1984 still he left us. He no longer stayed with us in the house.

Yes, but I understood it that in 1984 one child was in the house. At the moment there is one that is employed. In 1984 another one was employed but he has left you since? -- Yes, he stayed with us but just before the increase he left us.

MR BIZOS : Did you hear about a meeting to be held by the councillors at the beginning of August 1984? -- No, I did not hear.

Did you hear anything about any meetings held in the St Cyprians Church in Sharpeville during August 1984? -- No, I did not hear about a meeting.

Before 3 September 1984 have you heard as to whether there was going to be a stay-away in Sharpeville on 3 September 1984? -- No, I did not hear that.

Did you expect any trouble or unrest to take place on the morning of 3 September 1984 when you went to bed on the night of the 2nd? -- No.

How far is your house from Seeiso Street? -- Mine

is/...

is the second house from Seeiso.

COURT : So, apart from the corner house, yours is the first one from the corner? -- Yes.

MR BIZOS : Do you recall what time you got up on the morning of the 3rd? -- Yes, at 05h30.

Why did you get up that morning at that time? -- That was because I was used to getting up at that time in order to prepare for my husband who was going to work.

What time did you husband go off to work? -- At 06h00.

Can you recall whether you noticed whether or not the buses were running at that time between 05h30 and 06h00? -- No, I did not. What happened is, my husband came back home to tell me that there were no buses operating from the bus stop where he was.

What time did he come back to tell you that? -- At 06h15.

Did you do anything as a result of the report that you received from your husband? -- We both went out to go and stand at a corner of the street.

Which corner? -- That is corner Seeiso and Sehlahlolo.

Did you actually walk to the corner or did you watch it from the yard? -- We went up to the corner.

What did you see? -- Looking in the direction of the bus stop I noticed that there were four policemen there.

What were they doing?

COURT : Just a moment. When you are talking of a bus stop, do you mean merely a place where the bus stops to pick up people or do you mean a place where there is some sort of cover where people can shelter against the elements? -- I am talking about an open place where everybody can see, which is just a stop for picking up and dropping people.

MR BIZOS/...

MR BIZOS : What were the policemen doing there? -- They were just standing there with their guns.

Were there people at the bus stop? -- Not a single one.

Were there people on the street? -- There was nobody in the street.

Was either your road or Seeiso Road obstructed in any way by obstructions on the road? -- I did not notice that.

Were there any vehicles on the street? -- At about 05h00 I could hear that there were vehicles moving around there, but at this time when I was standing there, there was none.

Could you see any administration offices from where you were at the time? -- From the corner, yes, I can.

Was there anything untoward happening at these offices? -- No, nothing.

Did you go back to your home? -- We both, me and my husband, went back home.

At what time did he go back into your home? -- At about 06h20 and 06h30.

Did you notice anything on the street or streets after that? -- While we were standing there, I noticed people walking in the direction of the office.

What sort of people were walking in the direction of the office?

COURT : While you were standing where? -- In front of our door in my yard.

And what office? -- In the direction of the main office.

What sort of office? -- The office at which we were paying our permits.

Is that right at the end of Seeiso Street or the

beginning/...

beginning of Seeiso Street? -- It is just in die middle of Seeiso Street.

MR BIZOS : What sort of people were walking towards the office ... I am sorry.

COURT : I would just like to determine where this is, because it clearly is not the administrative offices that we have as number 19 on EXHIBIT AAR4.

MR BIZOS INFORMS COUT THAT THE STATE HAS WAY OF PLOTTING THE DIFFERENT HOUSE.

COURT : Is your house situated to the south or to the north of Seeiso Street? -- The facing of the house?

Not actually, because you are not facing Seeiso Street, you are facing somewhere else, but when you walk to Seeiso Street, do you go to the north or do you go to the south? -- I am walking west in order to get to Seeiso.

And when you get to Seeiso Street, you turn to the right to get to this office that you talking of? -- Yes, I turn to the right.

And how far is that office then, how many streets do you pass until you get to the office? -- I pass one street.

Is your street where you live the second street that one reaches when you come from the administration board's/ offices, the main offices and you pass the open area on your left-hand side? -- That is correct.

And before you get to your street, the street which is alongside the open area and which is whitish on AAR4 two or three buildings from the corner there this office of which you are now talking is situated? -- Yes, further up.

Well, let met just get it straight then. If you go from your house, you get to Seeiso Street, you turn right,

you/...

you walk one block and you turn right again and then you get to this office? -- No, what happens is, from my house I turn right into Seeiso, pass the open veld and then pass the street leading to the garage and from there then I am heading for the office.

Yes, we have got it right. It is number 19 on AAR4. It is the administrative offices. The garage is Mobil Garage? You would not know. -- I do not know whether it is Mobil, but it is known to us as Kolisang's garage.

Yes, that is quite right.

MR BIZOS : You say that you went there and you saw some people on the street walking in the direction of the office that you have now pinpointed for his lordship? -- Yes.

Did you husband stay with you there or did he go along? -- The two of us were standing there. On noticing people walking in the direction of the office, we thought they were going to work and then he followed those people walking in that direction.

At what time did your husband follow these people? -- It was before 07h00.

COURT : Did your husband have the impression that as there were no buses these people were walking out of the township to go to work and he was joining them? -- He thought that they were going to work and therefore he wanted to go to work, so he was joining them.

MR BIZOS : Did you remain at hom? -- Yes, I remained home.

Were you watching what was happening outside on your street and on Seeiso Street? -- Yes, time and again going out to see what was happening outside.

What was happening outside? -- There was nothing

happening/...

happening yet. At about 08h00 I noticed the soldiers coming into the area.

You refer to them as soldiers. Why? -- I could see that they were not policemen because they were not clad like policemen.

What sort of uniform were they wearing? -- Brownish.

What were these brownish uniforms doing? -- They passed our place in the direction of Rooistene.

COURT : Did they pass along Seeiso Street?-- Yes, that was along Seeiso.

MR BIZOS : What were they doing other than passing? -- We went up to the corner looking at them as to what they were doing. They proceeded until they disappeared. I returned home.

Did you come out again? -- When I initially went to see what was happening in Seeiso Street, I noticed that the people I have just described as soldiers were travelling in different vans. I later heard some shooting and on investigating I went to see and found that those were the vans that had gone in that direction earlier, that is Rooistene. They are now coming back, busy shooting with something that causes some smoke.

At whom were they shooting? -- From where I was standing I could see that they were shooting at the people that were standing there. To the extent of shooting at us who at some stage were standing outside on my premises. At that time they also had sjamboks.

Were they still on the vehicles or had they got off the vehicles? -- Some were still on the vans and some were running on their feet.

And/...

And the people that were there that gas was shot at and the police went towards them using their sjamboks, what were the people doing before this happened?

COURT : Well, we have not heard about the use of sjamboks.

MR BIZOS : What did they do with the sjamboks? -- They were hitting the people who were standing at the corners of the street.

COURT : Of Seeiso Street? -- Yes.

MR BIZOS : What were the people doing before they were hit with the sjamboks and gas shot at them? -- They were just standing there. To me it was clear that they were surprised as to what was happening.

COURT : What time was this? -- Between 08h00 and past 08h00 or even just before 09h00.

MR BIZOS : Were there any obstructions on Seeiso Street or any other street that you could see while this was happening? -- From my yard where I was standing, I can see as far as Seeiso and from where I could see in my view, there was no place where there were obstructions.

What do you say that the people in Seeiso Street during that morning - I will put it in another way. Did you hear anybody shouting out on Seeiso Street that "We want Moselane"? -- No, I did not hear that.

Did you hear anyone shouting out "Release Mandela"? -- No, I did not hear that.

Did you hear anyone saying "We will kill Dlamini"? -- I did not hear that.

Or did you hear anyone shouting "Councillors resign"? -- No, I did not.

COURT : Did you hear anyone shouting? -- No, I did not.

MR BIZOS/...

MR BIZOS : What did the people do when the gas was fired and they were hit with sjamboks? -- They were running away, jumping fences in different yards.

And what were the police doing? -- I did not see the police. The only people I saw were these that were shooting these things.

The people with the brown uniforms? -- Yes, those who were travelling in these vans.

And what were the people doing when the gas was fired with them and when they were ... (Court intervenes)

COURT : They were jumping fences in different yards.

MR BIZOS : What were the people in the uniforms doing when the people were jumping over the fences? -- They were chasing them and even threw this thing that was smelling at those who were running.

Were you chased? -- No, this was shot into my yard while I was on the premises, as a result of which I went into the house.

Later did you see any damage being done to property or to any shops? -- Not on that day.

COURT : Are there any shops in your vicinity? -- Yes, because they are in the vicinity of Kolisang's garage.

The nearest business premises to you is Kolisang's garage? -- Yes.

MR BIZOS : Did your husband come back home? -- Yes, he came saying that it is being said that they must come back.

What time did he get home more or less? -- At about 12h00 or past 12h00.

During that morning did you see anything burning in the vicinity of your home? -- No, I did not see anything

nearby/...

nearby there.

And further away? -- In the direction of Rooistene and Vergenoeg I noticed some smoke.

Can you place a time when you first saw smoke at these places? -- I think it was at about past 10h00 or 11h00.

K1228 KRUISONDERVRAGING DEUR MNR. FICK : Mevrou, hierdie dag van 3 September 1984 was dit die eerste keer so iets beleef het dat die polisie in die woongebied inkom en hulle mense op die sypaadjies met sambokke begin slaan en traanrook gooi? -- Dit was die eerste keer, ja.

En verstaan ek u getuienis reg, daar was hoegenaamd geen, maar geen rede vir die polisie om te maak wat hulle gemaak het, soos wat u sê dat hulle die mense geslaan het met sambokke en traanrook gegooi het nie? -- Ek het geen rede gesien nie, behalwe dat ek kan sê hulle wou nie mense gesien het wat staan nie.

Maar daar staan tog elke dag deur die jaar mense in hulle erwe en op die strate en by busstoppe en dié tipe van ding? -- Ek het dit nog nooit vantevore gesien dat as mense so staan dat iets gedoen word nie.

Hoeveel keer die betrokke oggend van 3 September 1984 het u uit u erf gegaan na die straathoek toe met Seeisostraat? -- Twee keer.

Die eerste keer saam met u man en die tweede keer alleen sê u? -- Ja, ek was alleen.

Die eerste keer wat u saam met u man na daardie hoek van Seeisostraat toe is, was u bitter kort daar, u was 'n kort rukkie daar? -- Ja, baie kort.

U man het 06h15 teruggekom na die huis en daarna is u saam met hom, 06h20 toe is u al weer terug saam met u

man/...

man? -- Ja, ons het gou teruggekom, want al wat hy daar gaan doen het was om net vir my te wys daar is niemand by die busstop nie en dit is net polisie. Ons is toe weer terug.

En op daardie stadium het die polisie nie met traanrook gegooi of met die sambokke geslaan nie? -- Nee, hulle het niks gedoen nie. Daardie het niks gedoen nie.

En daar was seker ander mense wat ook saam met u na die hoek toe gegaan het om te gaan kyk wat daar aangaan? -- Nee, dit was nog vroeg gewees. Ek het niemand gesien nie.

Die tweede keer toe u na die hoek van Seeisostraat toe is, hoe lank was u op daardie geleentheid daar? Weer so kort? -- Ja, dit was kort gewees, want onmiddellik toe hulle verdwyn het in Rooistene het ek teruggekeer, want ek wou net gesien het waarheen hulle gaan.

Hoekom sou u sien waarheen gaan die mense? -- Dit was omdat ek verbaas was. Ek het dit nog nie vantevore gesien dat dit gebeur nie.

Wat? Dat die polisie verby ry? -- Dat daar soveel polisiebakkies daar verbygegaan het. Ek wou gesien het wat nou gebeur.

Hoeveel polisiebakkies het daar verbygegaan? -- Ek het nie getel nie, maar hulle was baie.

Hoe laat was dit gewees toe die klomp bakkies daar verby is? -- Om en by 08h00.

Was die straat toe weer stil gewees behalwe vir hierdie van die polisie? -- Ja, dit was stil gewees, behalwe mense wat ʼn mens daar kon gesien het wat werk toe wou gegaan het.

En u sê u het ʼn baie klein rukkie daar gestaan, toe draai u terug? -- Ja, na my erf toe.

En/...

En u is toe nie weer straat toe van daar af nie die dag? -- Nee, ek was nie weer nie.

HOF : Is Seeisostraat daar waar u straat by hom aansluit, as ŉ mens nou links en regs kyk, heeltemal plat sodat jy ŉ onbepaalde uitsig het of is dit daar op ŉ bult of in ŉ holte? -- Nee, daar is niks wat jou uitsig versper nie. Jy kan sien tot by die kantore aan die een kant en aan die ander kant kan jy sien tot op die einde van Putsoastene.

Ja, maar hoekom kan jy nie ŉ bietjie verder kyk as die einde van Putsoastene nie? -- Nee, ŉ mens kan nie anderkant sien nie. As jy daar staan waar ek is, kan jy nie anderkant sien nie.

Jy kan nie verby die skole kyk nie? -- Nee, ek kan nie.

Maak die pad ŉ bult? -- Ja.

MNR. FICK : Voor u man nou weg is saam met die mense wat daar afgestap het wat hy gedink het op pad werk toe is, hoekom het u en u man kort-kort uit die huis uitgegaan om te kyk wat gebeur? -- Dit was omdat ons verbaas was oor wat daar gebeur. Ons was nuuskierig oor wat nou gebeur.

Daar het dan niks gebeur nie. Waarvoor moet julle kyk? -- Wat ons verbaas het was wat van die busse geword het, wat het van die voertuig geword in die strate.

As u daar by u erf staan en u kyk sommer uit die venster uit, dan sien u mos ŉ stuk van Seeisostraat en dan kan u mos sien daar gaan niks aan nie? -- Ja, maar ons sit mos en kyk na die busstop om te sien wat gebeur daar.

Die busstop wat u van praat, watter kant toe is hy nou? As ŉ mens van u huis af loop na Seeisostraat toe, is hy dan aan u linkerkant waar ŉ mens afstap na die skole se kant toe of is die busstop aan die administrasiekantore se kant?

-- In die rigting van die skole is die busstop.

Maar dan is al die huise voor u. Hoe kan u dan in elk geval sien wat by die busstop aangaan? Dan moet u mos na die straathoek toe loop? -- Ja, vanaf my perseel kan ek nie daar sien nie.

Nou vra ek u weer, hoekom het u en u man kort-kort uit die huis uitgegaan om te gaan kyk. Die rede wat u gee kan nie reg wees nie, want u sê self ŉ mens kan nie die huise sien nie, tensy ŉ mens in die straat staan? Die busstop sien nie? -- Ja, dit is reg. Vanaf my jaart kan ek nie die busstop sien nie.

Nou wil ek dit aan u stel hoekom u en u man gereeld uitgegaan het, nie om na die busstop te gaan kyk soos wat u gesê het nie. Daar was moeilikheid aan die gang gewees en jy en jou man het kort-kort gaan kyk hoe gaan dit nou met die moeilikheid? En die moeilikheid is, daar was padversperrings gewees en daar was groepe wat geloop en moeilikheid maak het met die polisie? Dit is wat u na gaan kyk het? -- Nee, daar was niks gewees wat gebeur het in daardie tyd nie.

Ek stel dit aan u dat u getuienis dat die mense niks gemaak het nie, maar in hulle erwe gestaan het en met traanrook bestook is en deur die polisie geslaan is met sambokke is vals? -- Dit is die waarheid wat my betref, want hulle het self op my geskiet terwyl ek in die jaart was.

<u>HOF</u> : Was daar nie kinders in die omgewing nie? -- My kinders?

Kinders in die algemeen? Was daar nie kinders in die omgewing nie? -- Dit was net groot mense gewees en ouerige

kinders/...

kinders.

Hoe oud? -- Skoollopende kinders wat daar gestaan en kyk het.

In groepe? -- Ja, hulle het daar gestaan saam met die groot mense en gestaan en kyk.

Hoeveel was daar? -- Ek het nie getel nie, maar dit was 'n klompie mense.

MNR. FICK : En daar was orals sulke klompies mense wat daar gestaan het waaronder die jeugdiges? -- Ja, selfs anderkant die straat was daar gewees wat daar gestaan en kyk het.

Want ek stel dit aan u, hulle het nie net gekyk nie, hierdie jeugdiges het klippe gegooi veral? -- Ek het nie klippe gesien nie.

Is dit nie so nie dat baie van hierdie voorvalle met die polisie kan u glad nie oor getuig nie, want u kon dit nie sien nie, want vir die grootste deel van Seeisostraat is daar 'n klomp huise in u sig? -- Nee, daar is nie 'n klomp huise wat my uitsig versper nie.

U het vir die hof gesê u was twee keer by die hoek van Seeisostraat? -- Ja.

Twee kort rukkies. Nou stel ek dit net aan u wat gebeur het in Seeisostraat vir die grootste deel van Seeisostraat tussen die jeugdiges en inwoners of polisie kon u nie daardie dag sien nie, want u was net daardie twee klein rukkies voor 08h00 in Seeisostraat? -- Dit wat daar naby my plaasgevind het, het ek gesien. En ook selfs die tye wat ek op die hoek gestaan het, het ek gesien.

Net hierop nog een vraag. U het vir die hof gesê die tweede keer toe u daar gestaan het het die polisie verdwyn

en/...

en toe het u teruggegaan huis toe, so u kon nie sien wat verder gebeur het nie? -- Ja, dit is reg. Hierdie polisie-voertuie het in die rigting gery totdat hulle verdwyn het, ek het hulle uit die oog verloor. Ek is toe terug na my huis toe. Terwyl ek by my huis was, het ek die skote gehoor waar dit gevuur was met hierdie hoor en op 'n stadium het die polisie daar 'n U-draai gemaak op die hoek. Dit is die hoek van my straat en teruggekeer in die rigting van Rooistene.

Wat sê dit nou? -- Dit beteken dat ek gesien het wat hulle daar voor my gedoen het.

Dit is die U-draai wat hulle gemaak het wat u gesien het? -- Ja, terug na Rooistene toe.

As ek u reg verstaan het het u in 1984 nog twee kinders gehad wat op skool was. Is dit reg? -- Ja.

Sou hulle skool toe gegaan het die dag of wat is die posisie? -- Toe hulle die voorbereidings gedoen het Sondag was hulle van plan om skool toe te gaan.

Was hulle nie die oggend weg skool toe nie? -- Nee, nie die Maandag nie.

Hoekom nie? -- Daar was nie vervoer nie.

Vanaf Augustus 1984 betaal u en u man huur? -- Ons het September en Oktobermaand betaal.

En toe nooit weer nie? -- Nee.

Wat is die rede? -- Wat dit veroorsaak het is die werkgewers wat besluit het dat hulle nie meer die geld vi rdie huur gaan aftrek nie, want daar is iets aan die gang by die kantore. So, hulle het opgehou met die optrek van die huurgelde.

Julle het nie self gaan betaal nie? -- Nee, ons het nie.

Hoekom nie? -- Dit is omdat ons gehoor het dat ons

nou/...

nou staan en wag vir die antwoord waarin ons gesê gaan word hoeveel ons nou moet betaal want die geld wat ons destyds betaal het was vir ons moeilik gewees om te bekostig.

HOF : Wat het u gedink gaan julle betaal? -- Meer as dit wat ons alreeds betaal het.

U wag nou vir 'n antwoord? -- Nee, ons het nog nie die antwoord gekry nie.

Wat het u gedink sal die antwoord moet wees? -- Nee, ek het net verwag dat daar 'n luidspreker gebruik gaan word waarin ons gesê gaan word hoeveel ons moet gaan betaal.

MNR. FICK : Die getuienis voor hierdie hof is dat daar is briefies afgelewer deur die administrasieraad na 3 September waarin gesê is julle moet julle huur betaal, die bestaande huur? -- Nee, ons het dit nie gehoor nie.

Daardie administrasiekantore waar die mense huur betaal, is dit nog oop? Het u al gaan vra daar by die mense "Wanneer kry ons 'n antwoord?" -- Nee, ek het dit nog nie gaan vra nie.

Is daardie kantore nog oop? -- Ek weet nie.

September en Oktober 1984 hoe het julle huur betaal? -- Nee, ek sê dan die werkgewers het die geld afgetrek en namens ons die huur gaan betaal.

Het u nooit gehoor dat daar 'n eis is van die gemeenskap dat die huur wat julle bereid is om te betaal is R30,00 per maand nie? -- Nee, ek het dit nie gehoor nie. Al wat ek van geweet het is dat mense gekla het oor die verhoogde huur.

Die stoporder wat u man het vir die huur, kan nie vanself stop nie. Dit moet gestop word. Het u en u man besluit om die ding te stop? -- Die werkgewers het so gesê.

By wie werk u man of by wie het hy daardie tyd gewerk?

Stewards/...

-- Stewards en Lloyds.

HERONDERVRAGING DEUR MNR. BIZOS : Het jou huis deure aan Seeisostraat se kant? -- Ja, die kombuisdeur - die huis het 'n eetkamer en 'n kombuisdeur.

Waarheen kyk u as u van binne af uit kyk? -- Ek kyk na die westekant toe.

HOF : Kyk u nie vas teen u buurman se huis nie? -- Net die hoek daarvan.

MNR. BIZOS : Kan jy Seeisostraat vanaf albei deure sien?

MNR. FICK : Ek maak beswaar, die getuie het in kruisverhoor gesê sy kan nie sien nie.

HOF : Dit is so.

MR BIZOS : I am entitled if I have information that there are two doors there to amplify it if the witness did not think about it during the course of his evidence.

COURT : Yes, well, ask the question. The answer is she sees the corner of the house of the neighbour.

MR BIZOS : I understood the answer to be that the corner of the house obstructs the view - but I will ask again. Can you see Seeiso Street or any portion of Seeiso Street from your dining-room door? -- Yes, from my dining-room I can see Seeiso Street.

COURT : And from the kitchen door? -- I can see Seeiso Street. It is only the corner thereof that I cannot see.

Your dining-room door and your kitchen door are both on the side of Seeiso Street? -- Yes, they are both facing in the direction of Seeiso Street.

MR BIZOS : And whilst you were in the house, were you able to see what was going on in portions of Seeiso Street? -- Yes, from the kitchen or even from the dining-room. From

the/...

the dining-room I can even see as far as the corner.

COURT : What corner? -- From my dining-room I can see the corner of Seeiso and Sehlahlolo Street.

And from the kitchen? -- From the kitchen I cannot see the corner but I am able to see Seeiso.

A little bit of it? -- Yes, I can see part of Seeiso, not all of Seeiso.

MR BIZOS : Could you see the people with the brown uniforms and the people on Seeiso Street from these doors? -- Yes, I could see them.

COURT : Tell me in this court or further, the width of the court of five widths of the court or whatever it is, if you stand in your kitchen and you look out, how wide portion of Seeiso Street can you see? -- From my kitchen door I can see as far as Kolisang's garage.

Is there nothing inbetween? -- There are trees which are obstructing my view from seeing the office.

Do you not have a row of houses behind your house to the east? -- No.

Does the back of your house front on the open space? That is the open veld? -- It is more on the side of my house and there are no houses there.

Well, then I do not understand you. I understood you to tell me that your house is not right at the edge of the township, but your house is in a street, that is the second street that you reach when you enter Putsoastene? -- My house is outside.

Outside what? -- Right at the beginning of Putsoastene. That is where my house is.

So, in what direction does your front door face?

Facing/...

-- Facing Seeiso.

Your front portion of your house faces Seeiso? -- Yes.

But you are not the corner house? -- No, I am not the corner house. The second house from the corner.

MR BIZOS : I am sorry to interrupt. Mr Paul has been to the house and he agrees with Mr Fick as to where this house was.

COURT : But what Mr Fick told me and was indicated to me was the office and on that basis I asked the questions of the witness and it appears that the office was right at the other side.

MR BIZOS : I think that there is a bona fide mistake. Mr Paul has pointed this to me out on the map. He has been to the witness's house and it agrees - I have shown it to Mr Fick and he agrees that that is according to his numbered map.

COURT : Well, then what was pointed out to me was I take it the second house from the corner as one enters Putsoa-stene to the left?

MR BIZOS : Yes and even if you - even though you may be on the second house, you have got quite a distance of open ground on your right facing north and you can see Seeiso Street all the way down.

COURT : Yes, but then the witness did not answer me correctly because I asked her on the basis that it was the second street and not the first street.

MR BIZOS : Yes, I am sorry about that, but could we have agreement that Mr Fick and Mr Paul actually agree where this house is.

COURT : It seems to me that both of you agree now that

this house is the second house as you drive west in Seeiso Street, second house from Seeiso Street first crossing just as you leave the open veld on your left-hand side?

MR BIZOS : That is so.

COURT : Well, we have got it now.

MR BIZOS : We will submit in due course that if you are in one of those doors, I am not sure which one it is, you can see down Seeiso Street to the garage.

NO FURTHER QUESTIONS.

COURT ADJOURNS UNTIL 11 MARCH 1988.

DELMAS TREASON TRIAL 1985-1989

PUBLISHER:

Publisher:- **Historical Papers, The University of the Witwatersrand**
Location:- **Johannesburg**
©2009

LEGAL NOTICES:

Copyright Notice: All materials on the Historical Papers website are protected by South African copyright law and may not be reproduced, distributed, transmitted, displayed, or otherwise published in any format, without the prior written permission of the copyright owner.

Disclaimer and Terms of Use: Provided that you maintain all copyright and other notices contained therein, you may download material (one machine readable copy and one print copy per page) for your personal and/or educational non-commercial use only.

People using these records relating to the archives of Historical Papers, The Library, University of the Witwatersrand, Johannesburg, are reminded that such records sometimes contain material which is uncorroborated, inaccurate, distorted or untrue. While these digital records are true facsimiles of paper documents and the information contained herein is obtained from sources believed to be accurate and reliable, Historical Papers, University of the Witwatersrand has not independently verified their content. Consequently, the University is not responsible for any errors or omissions and excludes any and all liability for any errors in or omissions from the information on the website or any related information on third party websites accessible from this website.

DOCUMENT DETAILS:

Document ID:- **AK2117-I2-32-363**
Document Title:- **Vol 363 p 20887-209S7. Witnesses: Radebe, Leeba, Mbutuma**